داستان م

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

در دفتر مخصوص کتابخانه ملی
بشماره ۱۸۷۶۹
ثبت گردید ......

نواب عزیز جنگ بہادر مؤلف

سازمان اسناد و کتابخانهٔ ملی
جمهوری اسلامی ایران

در دفتر کتابخانه ملی
۲۵۹۴۱۳
ثبت

داستانِ غم

مرثیۂ شہادت سید الشہدا سبطِ پیمبر ابنِ علی امام حسین

علیہم الصلوٰۃ والسلام

مُصنفہ

شمس العلما خان بہادر نواب عزیز جنگ بہادر ولاؔ تخلص

در سنہ

ہزار و سہ صد و چہل و یک ہجری

مطبوعہ

شمس الاسلام پریس چھتہ بازار حیدرآباد

کتابخانه ملی … ایران
واحد مبادله و …

از نتائجِ فکرِ دقیق و لآلیِ بحرِ طبعِ عمیقِ آقائے نکتہ سنجِ بزمِ سخن طرازِ
معلّیٰ جنابِ میرزا محمود (زرقانی) شیرازی محمود تخلص

در عہدِ جلالِ شہریاری	در عصرِ کمالِ شاہ عثمان
از نامورانِ دورِ شاہی	وز دولتیانِ شاہِ دوران
شمسُ العلَما ولاؔ تخلّص	نوّاب عزیز جنگِ ذی شان
علّامۂ وقت خان بہادر	خوش طبع و سخنور و سخندان
از متتبّعانِ طرحِ سعدی	وز نکتہ ورانِ طرزِ سلمان (نام شاعر)
افکارِ خجستہ اش چو حافظ	فخرِ شعرائے مُلکِ ایران
چوں مہرِ فلک ضیائے فکرش	بر چرخِ سخنوریست تابان
در باغِ سخن شگفتہ طبعش	بہتر ز گلیست در گلستان
شرمندہ ز آب و رنگِ نظمش	ہر لعلِ پُر آب۔ در بدخشان
اندر صدفِ دہانِ پاکش	لُولُوئے سخن چو دُرِّ عمّان

تصنیف نمود او کتابے
دیباچہ خوش و خجستہ عنوان

با دردِ دل او نگاشت این را
چون مرثیۂ شہِ شہیدان

موسوم بہ داستانِ غم کرد
این مرثیہ را مصنّفِ آن

آمد سخنش بقالبِ طبع
آنسان کہ بقالبے رسد جان

شایانِ ستایش است و تمجید
از حسنِ بیان و طرزِ تبیان

از پنج شہادت است تاریخ
چون پنج طرازِ گنجِ عرفان

آن پنج شہیدِ جورِ گردون
حسنین و عمر علی و عثمان

ہرچند مطالبش در آغاز
باشد ز بیانِ حالِ ایشان

موضوع ولاست لیک مخصوص
با قتل شہیدِ دشتِ حرمان

آن جملہ وقائع است تمہید
وین مرثیہ ایست حاصلِ آن

آن سرمہ و کحلِ عینِ عبرت
این نور و جلاے دیدۂ جان

ہر شعر از ان خجستہ مضمون
بیت الغزلے ز عمدہ دیوان

ہر مصرعِ نغزِ دل ربایش
چون سنبلِ زلفِ یار پیچان

لطفِ سخن و طرازِ معنیش / نقشی است ز صحنِ باغِ رضوان
هر نقطه و خطِ نکته سنجش / چون خال و خطِ عذارِ جانان
در ماتمِ شاهِ دین کلامش / برتر ز هزار مدحِ خاقان
زین دفتر و داستانِ ماتم / ملک و مَلَک اند پر ز افغان
از این الم و مصیبت و غم / جن و بشر اند سینه بریان
زین واقعه نیز قلبِ محمود / غمگین بود و فگار و نالان
از هر چه بوصفِ اوست ممکن / بالاتر از آنست مدحتِ آن
یارب بطفیلِ آلِ اطهر / یارب بجلالِ شاهِ مردان
این مرثیه گوی محترم را / کن موردِ فضل و لطف و احسان
مقبولِ جهان کن این کتابش / منظورِ نگاهِ هر جهانبان

نخلِ اَمَلِ ولای محزون
شاداب ز لطفِ شاه عثمان

فہرست مضامین داستان غم

داستانِ غم

مرثیۂ شہادت سید الشہدا سبط پیمبر ابن علی امام حسین

علیہم الصلوٰۃ والسلام

مصنفہ

شمس العلما خان بہادر نواب عزیز جنگ بہادر ولا تخلص

در سنہ

ہزار و سیصد و چہل و یک ہجری

مطبوعہ

شمس الاسلام پریس چھتہ بازار حیدرآباد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہٗ ونستعینہٗ والصلوٰۃ والسلام علیٰ نبینا وآلہٖ واصحابہٖ وسلم

اما بعد۔ ایں مرثیہ ایست موسوم بہ داستان غم بہ ماتم جناب سید الشہدا علیہ السلام بطرحِ مولانا محتشم کاشی طبعزاد ولا بعہد میمنت عہد محی الملۃ والدین آصفجاہ نظام الدولہ مظفر الملک والممالک میر عثمان علیخان بہادر فتح جنگ عثمان تخلص فرمانروائے سلطنتِ آصفیہ حیدر آباد دکن دام اقبالہ

حمدِ خدائے مُنتقمِ دشمنانِ دین
نعتِ حبیبِ مُحتشمِ ربِّ عالمیں
ہر یک ز چار آلِ عَبا کو کبے بہ چرخ
ہر یک ز چار یارِ سپہریست بر زمیں
زان چار نجم۔ بر فلکِ چارم آفتاب
زیں چار آسمانست تفوّق بہ چار میں
در مدحِ حیدر و حسَن و مدحتِ حُسین
از یادِ واقعاتِ شہادت دلم حزیں
دیباچۂ صحیفۂ ایں داستانِ غم
مُستلزمِ جزائے کلامم بہ آفریں

۱
در عالمِ سخن ہوَسے در دلم نماند
فکرِ رسائے من بہ جزائے خوشم رساند
۶

بودم بہ بزمِ شاہِ شہیدانِ پاکباز
خواندم بہ خواب مرثیۂ او بصد نیاز

دیدم بہ محفلش اثرِ غم بر اہلِ دل
ہر مصرعے ز مرثیہ ام آہِ دلگداز

ہر لفظِ من بہ یُمنِ فغان داشت اعتبار
ہر مَعنیش بہ دردِ نہان یافت امتیاز

فکرم پسندِ اہلِ لسانست در عجم
ہر نالہ ترجمانِ زبان ست در حجاز

آنجا کلامِ من بہ پسندیدگی قبول
اینجا دعاے خیر ز ہر یک سخن طراز

۲ مقبولیِ کلامِ حزینم جزاے من
صد آفرین بہ ہمّتِ آہِ رساے من ۱۲

فکرم بہ صبرِ رنج و غمے کار می کند
طبعم حمایتے بہ دلِ زار می کند
اشکِ غمم کہ بارِ دلم را کند سبک
آسائے بخدمتِ دشوار می کند
کلکِ رواں بہر قدمِ او چو موقلم
نقشِ خوشِ نتیجۂ افکار می کند
موضوعِ داستانِ غمم نیست غیر ازیں
فریاد ہا ز جورِ جفا کار می کند
چوں عقدۂ دلم نکشاید۔ دلِ حزیں
فریادِ او زحیدرِ کرّار می کند

۳	مشکل کشائے من بنہد دست بر دلے بیتابیِ دلم نکند خوفِ مشکلے	۱۸

از نظمِ فرسِ ذوقِ زبان ها چشیده ایم
هر پنج (واقعاتِ[1] ظهوری) شنیده ایم

تضمینِ محتشم به عُلو همدرین زمین
از آسمانِ فکرِ نصیبی[2] است دیده ایم

هم واقعاتِ مرثیهٔ اوست دلفگار
از رنگِ طبع او به حقیقت رسیده ایم

بالاتر است مرثیهٔ فکرِ محتشم[3]
افکارِ او ز جملهٔ افکار چیده ایم

در فکرِ داستانِ غمِ جورِ کربلا
داند سخن شناس چه زحمت کشیده ایم

۴	افکارِ محتشم به سخن ارجمند تر	۲۴
	بخشِ کلامِ من ز نصیبی بلند تر	

[1] واقعات ظهوری مطبوع است که در همین زمین پنج مرثیه نوشته ۱۲

[2] میرزا احمد یار خان نصیبی [illegible] شاعر [illegible] تضمین از محتشم هم کرده ۱۲

[3] محتشم کاشی معروف که بهترین مرثیه در زمین نوشته ۱۲

دیدم۔ بسے ز اہلِ زبانانِ نامور
طومارہا ز مرثیہ ہاے پر از ہنر
جز محتشم نکرد بایں خوبی و کمال
ایں کار کس ز نظم طرازانِ باخبر
ہر فکرِ تازہ در رگِ جانست نشترے
ہر شعرِ او چو نوکِ سنانست در جگر
حسنِ بیان و لطفِ زبانش قبولِ دل
مضمونِ غم کند بہ دلِ مومنان اثر
بر کاغذِ کبود ز کلکِ گہر فشاں
باید نگاشت مرثیۂ او بآبِ زر
فکرم کہ اتّباع کلامش بطرحِ اوست
گوئی کہ از مطالبِ افکار شرحِ اوست

از چار یارِ یاران سخنور منم یکے
در مدحِ اہلِ بیت ۔ دلاور منم یکے

مولاے من ز چار غلامانِ چار یار
در خدمتِ تو از ہمہ برتر منم یکے

در شش جہت ز پنج عبیدانِ پنجتن
در بندگی بخدمتِ حیدر منم یکے

چوں شافعی بچار امامانِ نامدار
یکتا بہ حُبِّ آلِ پیمبر منم یکے

چوں یک زبان بمدحتِ من صد سخن شناس
با صد سخن طراز برابر منم یکے

۶	چوں محتشم ز مرثیہ گویاں یکے منم وز اہلِ غم ز مرتبہ جویاں یکے منم	۳۶

اے درد دلِ الم زدۂ من ولاے تو
جانِ وکلا بفرطِ تولّا فداے تو

از واقعاتِ درد والم داستانِ غم
بُود از ازل بہ قسمتِ مدحت سراے تو

بنگر کہ خانہ خانۂ تست اے شہیدِ پاکؑ
غمخانۂ دلست بحُبِّ تو جاے تو

ایں ارمغانِ درد باحوالِ جور و غم
آوردہ ام بہ بارگہت از براے تو

نازم برین جزا کہ نگہ کردۂ بخواب
بستم بچشمِ خویش نقوشِ لقاے تو

تصویرِ کارزار وجفاے ستمگران
برلوحِ دل باند وبہ چشمِ سخنوران

۷ ۴۲

این نقشِ کربلاست کہ تصویرِ رنج و غم
عکسش بروئے آئینۂ سینہ از ستم

مژگان چو موقلم زِ مدادِ آبِ چشم
پرداز گردہ کرد بہ نقشِ غم و الم

بر صنعتم ببیں کہ چہ حیرانست آئینہ
نقشِ جدا ز صورتِ صورتگرِ عجم

القصہ چوں بہ لوحِ دلم یافت حُسنِ نقش
با صد نزاکتِ قلم و خوبیِ رقم

بر روئے خلق بست مگر صورتِ کتاب
شد نامِ او در اہلِ زبان داستانِ غم

۸ این خاکۂ غم است کہ دیباچۂ کتاب
خاکے بسر فغان بلبِ من بدیدہ آب ۴۸

آهنگ درد را به سخن ساز می کنم
صد ناله را بزمزمه دمساز می کنم

نقش جفا و جور به بندم بلوح دل
از نوک کلک آه چو پرداز می کنم

پژمرده از خزان ستم عارضے چو گل
صد ناله ها چو بلبل[ل] شیراز می کنم

در ماتم حسین گریبان سینه را
همچون درے بروے جہاں باز می کنم

در محفل عزاے امامم بگوش ہوش
بشنو که داستان غم آغاز می کنم

۹	آغاز داستان غم مطلع غمے انجام او ز مقطع افکار ماتمے	۵۴

[ل] لقب خواجه حافظ شیرازی

آغازِ داستانِ زِ خلافت شہادتے
کز جور دشمنانِ شریعت شہادتے

صد واقعاتِ دورِ زِ نخستین بصدق و عدل
شد بر زبانِ اہلِ صداقت روایتے

دورِ دُوم مَثَل بروایاتِ مَعدِلت
بر ہر زبان ز عدلِ خلافت حکایتے

جمعے ز تابعانِ شریعت معینِ او
وز مومنانِ تابعِ سنّت جماعتے

مولاے ما بہ بیعتِ ایں ہر دو داد دست
ہم وقتِ احتیاج بہ قوّت اعانتے

۱۰ با ایں یکے زکینہ وران جفا شعار
خونِ عُمر بریخت علی بود اشکبار ۶۰

قومِ عرب بہ بیعتِ عثمان چو دست داد
اوبر سریرِ پاکِ خلافت قدم نہاد
مولائے ما نہ کرد بہ بیعت تأمّلے
دستِ رضا بہ ہمّت و لطف و ادب کشاد
آثارِ فتنہ بود ز اعدائے دیں ولے
عثمان بذاتِ پاکِ علی داشت اعتماد
احکامِ او ز خامۂ مروان جگر خراش
ضُعفِ حکومتش خللِ اندازۂ انقیاد
ہر فتنہ از حمایتِ مولائے ما نشست
ہر بندہ بہ یاریِ او بود بر مُراد

۱۱	لبریز شد چو ساغرِ عمرش ولا بہ دَور عثمان چشید جامِ شہادت ز دستِ جور	۶۶

مولاے ما خلیفۂ اسلام شد بنام
اعداے فتنہ گر ہمہ در فکرِ انتقام
کز افتراے فتنہ پسندان بنامِ او
منسوب شد شہادتِ عثمان باتّہام
جنگِ جمل نتیجۂ ایں تہمتِ صریح
بر شد بدستِ اہلِ ستم تیغ از نیام
از تیغِ مسلمینِ عرب قتلِ مومنین
وز تیرِ مومنین ہدفِ او صفِ کرام
القصہ جاں بُرد یداللہ ز دستِ جور
شد تابعِ مصالحتش فتح و انہزام
۱۲ نگذشت مدّتے کہ ز شمشیرِ خودسرے ۷۲
مولاے ما شہید جفاے ستمگرے

دید این حدیثِ پاک ولا چشمِ روشنم
مولائے او علی ست کہ مولائے او منم
گوئی کہ از ولائے علی در دلم ولا
نورِ نگہ بدین وجا نیست در تنم
اشکم بہ گریۂ غمِ جورِ شہادتش
نایاب گوہر یست مُجلّا بہ دامنم
از حُبِّ اہل بیتِ پیمبر کہ در دلست
آرے ز فکرِ عاقبتِ خویش ایمنم
این رشتۂ محبتِ مولائے نامدار
چوں طوقِ بندگیست الٰہی بگردنم
۱۳ این بندگی بہ یُمنِ ہمین داستانِ من
آورد اعتقادِ دلم بر زبانِ من ۷۸

من کنت مولاه فعلی مولاه

مسمومِ دستِ جور و ستم بیگنہ حسن
کز دردِ واقعات فُتد رعشہ در بدن

زیں ہر چہار قتل نہ شد سیر آسمان
سیراب شد ز خونِ حسینِ امامِ من

ایں بیگناہ را بجفا تشنہ کام کُشت
آں تشنۂ خلافت و میخوارِ انجمن

ہر فرد از قبائلِ جرّار۔ بے خبر
رہرو بدشتِ غُربت و امداد در وطن

آغاز از شہادتِ یک تن ز چار یار
انجام قتلِ خاتمِ ابرارِ پنجتن

۱۴ دانم ہمیں۔ حقیقتِ ایں جورِ ظالمے
دادار۔ از حقائقِ اسرار۔ عالمے ۸۴

ہر یک شہیدِ جورِ ستمگار۔ بیگناہ
ہر یک ز آلِ اطہر و یارانِ دین پناہ
ہر یک بذاتِ خویش ہوا جوئے دیگرے
ہر یک بہ حقِ اُمّتِ مرحوم خیر خواہ
ہر یک بعہدِ پاکِ شہِ دیں باحترام
از بندگانِ خاص و ندیمانِ بارگاہ
ہر یک بعہدِ خویش بہ عالم خلیفہ
ہر یک بہ تختِ سلطنتِ عدل بادشاہ
برباد رفت دولتِ دینے بدستِ جہل
گردوں ستم ستم زجفائے تو آہ آہ

۱۵ واحسرتا نماند در اسلام اتفاق
دلہائے ملحدینِ جفاجو۔ پُر از نفاق ۹۰

نے قاتلِ عُمر ز مُحبّانِ حیدری
نے یارِ او کہ کرد ز عثمان ستمگری
نے قاتلِ حسن ز کسانِ بنی عُمر
نے قاتلِ علی زانیسانِ داوری
ہر یک ز اہلِ بیتِ رسولست بیگناہ
ہر یک ز خادمانِ خلافت ازیں بری
الحاقِ ایں فساد بنام آورانِ قوم
از دشمنانِ قوم بود کارِ مُفتری
ہے ہے ز جاہلانِ ستمگار۔ چند تن
کرد ارتکاب جُرم و جفاہا بخودسری

۱۶	آوخ ز خانہ جنگیِ ایں خودسرانِ قوم برباد رفت سعیِ ہمہ سرورانِ قوم	۹۶

قتلِ عمرؓ زد شنبہ بدیں جفا جفا
در حالتِ نماز بشش ضرب از قفا
وز مسلمے شہادتِ عثمانؓ ستم ستم
مُصحف بہ قتل شاہد و خونریز در خفا
یک بے اماں ز خارجیاں قاتلِ علیؓ است
کو ز اہلِ فضل بود ز یارانِ مصطفےٰ
وز بانوئش امامِ حسنؓ شد شہیدِ سم
گردوں نکرد وائے بریں جور اکتفا
حکمِ یزید و شمرِ لعین قاتلِ حسینؓ
در کربلا ز خیرگیِ قومِ بے وفا

۱۷	زیں پنج تن (دو حاکمِ اول) ز چار یار	۱۰۲
	زاں پنجتن (سہ باقی) وزیں سہ یک از چہار	

این پنجمین شہادتِ سالارِ نامدار
بیباکیِ یزیدِ لعین کرد آشکار

جز شام و کوفہ قومِ عرب را خبر نبود
زینان مُجاہدے نبر آمد یک از ہزار

زینسو مُسافرے۔ ز رفیقانش چند تن
زانسو ستمگرے بہ ہزاران شتر سوار

بے ساز و برگِ حرب مُسافر بہ منزلش
سامانِ حرب و ضرب بدستِ جفا شعار

زاں قومِ شام فوجِ ستمگار و با امام
زیں قومِ کوفہ یک تنِ لاغر نبود یار

۱۸ می پرسم از یزید کہ این انتقامِ کیست
لعنت بہ مُلحدے کہ پئے این گناہ زیست ۱۰۸

زیں واقعاتِ پنج شہادت کہ شد رقم
موضوعِ ماست واقعۂ پنجمیں بہ غم

زاں چار قتل۔ قاتلِ ہر یک برنگِ خاص
در ارتکابِ جُرم مُساویست بیش و کم

ویں قتلِ پنجمی کہ ز دستِ حکومتیست
بُرد از ہمہ سبق بہ شقاوت۔ ستم ستم

بہرِ خلافتے کہ لعین مستحق نہ بُود
ابرار را بہ کُشت بہ جور و جفا بہم

یک شیر خوارہ ہم ز جفایش نبُرد جاں
ملعون نداشت بعدِ وغا حُرمتِ حرم

۱۹ بس خستہ جانم از اثرِ رنجِ واقعات ۱۱۴
خواہم مدد ز ساقیِ کوثر لبِ فرات

ساقی بریز بادۂ لعلین بجامِ ما
تا لذّتے ز خونِ دل آید به کامِ ما

در شیشۂ دل است شرابے ز خونِ دل
جوشش شراب ماست ز خونِ امامِ ما

از قطره هائے خوں که بریزد ز اشکِ چشم
نوشیم جامِ چشمِ مےِ لاله فامِ ما

هے هے سرورِ مے بدلِ زارِ ما غم است
غمخانۂ چو خانۂ مے شد مقامِ ما

آں محفلِ سرور۔ مبارک بمے کشاں
ایں محفلِ عزا است بدورِ کلامِ ما

۲۰ مطرب بیا که نالۂ مستانه سر کنیم
از بیخودی به ساقیِ کوثر خبر کنیم ۱۲۰

ساقی بدہ زخونِ دلم لالہ گوں شراب
مخمور را بہ یادِ غمِ تشنگانِ آب
ساقی بہ شیشۂ دلِ من ایں مئے کہن
از جوشِ سوزِ واقعۂ دار دالتہاب
ساقی بہ جامِ دینِ اہلِ عزا بریز
زاں شیشہ آں دو آتشۂ ہمچو آفتاب
ساقی بریز ساغرِ چشمم بکامِ من
فکرے ز محتسب مکن و خوفِ احتساب
ساقی بہ اہلِ بزم بدہ از برائے نُقل
بے غور و فکر از دلِ سوزانِ من کباب

۲۱	تا لذّتے برند چو ذوقِ کلامِ من مستانہ نالہ ہا بہ عزائے امامِ من	۱۲۶

خواہم ز دستِ ساقیِ کوثر پیالۂ
بسیار ساقیا مئے ہفتاد سالۂ

جامِ الست و بادۂ وحدت بمن بخش
ہرگز مکن بہ عالمِ بالا حوالۂ

سر مستیم کند غم و رنجِ گراں سبک
ہر اشکِ ابر دیدۂ من ہمچو ژالۂ

مولائے من ز بیخودیِ بندہ ات مپرس
دارد چو رعد بر لبِ اظہار نالۂ

وا حسرتا کہ فصلِ بہارم خزاں گرفت
ہر گل بباغ - داغ بدل - ہمچو لالۂ

۱۳۲	آں نونہالِ باغِ نبوت بُرد جاں بے آب خشک شد ز خزانِ ستمگراں	۲۲

اے حاکمِ لعین جفا پیشگاں یزید
چشمِ زمانہ چوں تو ستم پیشہ ندید

نا راستی بہ تیغِ جفائے تو دل پسند
ہر راست گو ز دستِ جفایت ستم کشید

نے دادخواہ را بسر یت کسے رساند
نے یک ستم رسیدہ بہ فریادِ خود رسید

نے خوشۂ امید ز نخلِ تو دانہ بست
نے دستِ احتیاج ز تاکِ تو خوشہ چید

نے ہوشت از مسائلِ شرعت مستفاد
نے گوشت از فضائلِ ورعت مستفید

۲۳	ہر بادہ کش ز محفلِ عیشِ تو بہرہ یاب شد حرمتِ شراب بدورِ تو نقشِ آب	۱۳۸

داری به اہلِ بیتِ پیمبر عداوتے
کردی ز حکمِ خالقِ اکبر بغاوتے
بے رحمیِ تو شہرۂ آفاق اے یزید
اے در دلت ز جور و جفاہا قساوتے
از اضطرابِ خشک لباں ذوق می بری
جوئی ز آبِ خوشش بلبِ خود طراوتے
خواہی کہ ریگ گرم بریزی ز دشتِ شام
بر مصحفے کہ صبح نمائی تلاوتے
لعنت برو کہ چوں تو برد زندگی بسر
در قسمتِ تو از عملِ بد شقاوتے

۲۴ در عہدِ دولتِ تو اماں در عرب نماند
یک حرفِ خوشش بمدحتِ دورِ تو کس نخواند ۱۴۴

اے بے اماں علم بہ بغاوت فراشتی
دیں را پے حکومتِ دنیا گذاشتی
بے بیعتے بہ تختِ خلافت زدی قدم
پیشِ امام مرتبۂ او نداشتی
از نونہالِ باغ رسالت بہ حُبِّ جاہ
صد تُخمِ کینہ در دلِ ناپاک کاشتی
چوں بیعتت نکرد حق آگاہِ نامدار
قتلِ امام را بہ لعینے گماشتی
ہے ہے کہ باز دعویِٔ اسلام می کنی
فرمان بہ قتلِ سبطِ پیمبر نگاشتی

۲۵ این شرمگیں گناہ نہ بخشد خدائے تو ۱۵۰
اے ناسزا عذابِ جہنم سزائے تو

اے بیخبر ز نامۂ اعمالِ خویشتن
وے بے خطر ز کیفرِ افعالِ خویشتن

غافل مباش خانۂ ظالم شود خراب
اے بے امان ز عاقبتِ حالِ خویشتن

اے بے حیا بکثرتِ افعالِ شرمناک
وے بے وفا بوعدہ و اقوالِ خویشتن

دانی خلافتِ عرب اہلِ بیت را
اے بے ادب ز بوالہوسی مالِ خویشتن

ادبارِ تو بہ دورِ زحل مضطرب کند
اے مطمئن بطالع و اقبالِ خویشتن

۲۶	چوں دستِ قدرتِ تو ز جورت دراز شد ہر کس بدفعِ ظلم و ستم چارہ ساز شد	۱۵۶

اعیانِ کوفیاں بہ تمنائے بیعتے
خواندند شاہ را بہ سریرِ خلافتے
مُسلم کہ (پیش خیمۂ) قصدِ امام بود
تنہا بہ کوفہ رفت برنگِ سفارتے
بگرفت بیعتے ز شہیرانِ کوفیاں
تا شاہِ دیں بشورتش کرد نُہضتے
ناگہ بنِ زیاد بہ فوجِ ستم شعار
آمد بہ کوفہ داد بہ مُسلم ہزیمتے
ہے ہے ز کوفیانِ ستمگار کس نکرد
با مُسلمِ غریبِ مسافر اعانتے

۲۷ تا او بہ دستِ ظالمِ سفّاک کُشتہ شد ۱۶۲
با او ز خیلِ بیعتیانش یکے نہ شد

ہے ہے ازیں فسانہ امام است بیخبر
باہمرہانِ خویش سوئے کوفہ در سفر
ابن زیاد داشت پسِ قتلِ مسلمے
فوجش بہ دشتِ ماریہ چوں دزدِ رہگذر
تا شاہِ نامدار بہ منزل رسید و یافت
یک لشکرِ شریرے۔ لبِ جو بعزمِ شر
دریافت نامِ منزل و فرمود الغیاث
ایں منزلِ شہادتِ ما یانست در خبر
حدیث
تا شاہِ دیں بدرد وغمے کرد با حرم
ذکرِ حدیثِ پاکِ نبی سیّد البشر

۲۸	ایں غرۂ محرّم و آثارِ کارزار	۱۶۸
	ہر یار او بچشمِ پر آبست بے قرار	

شہر یکہ در بلادِ عرب ماہ بے غم است
ماہے کہ از قتال حریفاں محرم است

ہے ہے کہ از جفائے ستم پیشگاں کنوں
ایں ماہِ محترم بہ جہاں شہرِ ماتم است

رنج و ملالِ واقعۂ جورِ کربلا
در کائناتِ خلق بہ دلہائے عالم است

ایں طرفہ ماجرا کہ بہر فرقۂ ملل
غمخوارئیش بہ فطرتِ اولادِ آدم است

دلہا بہ دردِ او ست حزیں نالہ بر زباں
ہر دیدہ اشک ریز و ہر چشم پرنم است

۲۹	عاشورِ ایں - قیامت صغرائے مومنین	۱۲۴
	روزے کہ شد شہید جفا سبطِ شاہِ دیں	

۱۰ جدال و قتال حرام کہ اہل جاہلیت ہمیں کہ در ایں ماہ ... زمانہ ... ماہ محرم ... بود ۱۲۱

آغاز کارزار ز صبحِ قیامتے
انجامِ ناگوار ہمیں شامِ غربتے

عاشورۂ کہ راسِ مبارک چو آفتاب
بالائے نیزۂ ز قیامت علامتے

عاشورۂ کہ جملۂ انصار در ہمیں
کردند بر پیامِ اجل سیرِ جنتے

عاشورۂ کہ در شبِ ہجراں بہ افتراق
از بیکسی است اہلِ حرم را مصیبتے

عاشورۂ کہ تشنہ لبانِ سہ روزہ را
سیراب کردہ دور بہ جامِ شہادتے

۳۰ ہر یک شہیدِ جور دریں روزِ نامراد ۱۸۰
یک بعدِ دیگرست نہ تیغ در جہاد

اوّل کسیکہ تیغ بر اعدائے دیں کشید
مردے کہ سر بہ تافت ز سرِ لشکرِ یزید
مردے کہ با برادرِ عاقل ز فوجِ شام
در خدمتِ امام بہ صبحِ وغا رسید
مردے کہ حُکم داد بحُرّیتش امام
گو بعدِ توبہ یافت ز خُلدِ بریں نوید
مردے کہ بر امامِ زماں جاں نثار کرد
مردے کہ سر بباخت بہ امداد چوں عُبید
آں یک تنے کہ چِل تنِ اشرار را بکشت
مردے کہ شد بہ حملۂ فوجِ عدو شہید

۳۱ حُر بود کو بہ عاقبتِ خود نگاہ داشت
خود را بہ جاں نثاریِ سردارِ دیں گُماشت ۱۸۶

انصارِ نامدار و عزیزانِ نیکذات
یک بعدِ دیگرے زجہاں شد بصد ثبات
خویشانِ شاہ را پس یارانِ دیں پناہ
آمد بہ تیغ و تیر و سناں نوبتِ وفات
ہر یک بہ جنگ گشت لعینانِ شام را
ہر تشنہ کام یافت شہادت لبِ فرات
یک تن نماند زاں ہمہ بعدِ نمازِ ظہر
شد ختم در حقِ ہمگاں مدتِ حیات
جز ذاتِ عابد و عمرِ چار سالۂ
ہر تشنہ یافت از ستمِ ظالمان نجات

۳۲	زیں جملہ ذکرِ قاسم و عباس از خواص سازیم ہمچو اکبر و اصغر باختصاص	۱۹۲

نوبت بہ قاسم آمد و ہیہات جاں نبُرد
بعد از قتال جامِ شہادت چشید و مُرد
ہر تشنہ راہ یافت ولا بر لبِ فُرات
ہر یک گرفت آب و لے قطرۂ نخوُرد
ہر نامور بہ شانِ فُنونِ سپہ گری
در عرصۂ نبرد بیاری قدم فشُرد
ہر یک ۔ مُقابلانِ جفا پیشہ را کُشت
ہر یک بجستِ معرکۂ خویش جاں سپُرد
با آنکہ ہر یکے ز شجاعت گرفت کار
حاصل نہ شد بمعرکۂ رزم دستبُرد

۱۹۸ چوں نوبتِ وغائے علمدار او رسید ۳۳
اشکِ غمش ز دیدۂ سردارِ دیں چکید

آمد بروئے معرکہ عباسِ نامدار
بر پُشت ۔ مشکِ آب و سرِ اشہبے سوار
(شمشیرِ خود بدست) قدم زد لبِ فرات
پُر کرد مشک از مددِ تیغِ آبدار
از ہیبتِ مقابلہ اش در صفِ مَصاف
ہر یک بہ فکر بود کہ گیرد رہِ فرار
سر لشکرِ عدو بصفِ خویش نعرہ زد
کامد پئے مقابلہ یک تنے ۔ ہزار
صد حملہ بر تنش ز سنان و خدنگ و تیغ
آں تشنہ لب بہ تیغ پُر آبے بکار زار
۳۴ بارانِ تیغ و ناوکِ لشکر ز چار سو ۲۰۴
نگذاشتش کہ جاں بُرد باید ز دستِ او

آں یادگارِ حیدر و لختِ دلِ بتولؑ
از صدمۂ شہادتِ عباسؑ شد ملول
از رنج و ماتمش بزباں داشت یا علی
وز صدمۂ غمش بہ دلش وِردِ یا رسول
برخاست چوں ز مسندِ خود بہرِ انتقام
از رنج و غم نکرد دلِ اکبرش قبول
گفت اے پدر منم بحضورِ تو جانِ نثار
دارم دریں جماعتِ انصارِ دیں شمول
حُبِّ پدر نخواست کہ اکبر شود شہید
ایں بحثِ غم کشید ز اصرارِ او بہ طول

۳۵ زاہلِ حرم رسید بہ اکبر حمایتے
آخر بہ صبر داد شہِ دیں اجازتے ۲۱۰

نوبت بہ اکبر آمد و قصدِ وغا نمود
از بزدلاں مقابلِ ایں شیر کس نبود

نوخیزِ ہجدہ سال صد و بیست را بہ کُشت
گوے سبق ز جملۂ انصارِ دیں رُبود

یک تشنہ لب مُقابلِ صد تیغِ آبدار
ہر یک ز فوجِ تشنۂ خوں بُود چوں یہود

وِردِ زبانِ مادرِ او وامصیبتا
غمگیں پدر دُعا بہ لب افتادہ در سجود

تا خستہ جاں ز دستِ جفا کار کُشتہ شد
بے اختیار شد پدرش بر زباں درود

۳۶ صلّوا علی النبی و اولادہِ الکرام ۲۱۶
خونِ حسین جوش زد از بہرِ انتقام

جانگاہ قصہ ایست کہ اکبر جواں بمُرد
ایوا بہ زخمِ ناوک و تیغ و سنان بمُرد

در عالمِ شباب بتاب و توانِ خویش
صد زخم خوردہ بر جگر و ناتواں بمُرد

آوخ بپیاریِ پدرِ پیر نوجواں
لختِ جگر قرارِ دل و جانِ جاں بمُرد

مادر بیاریِ پدرش گفت الوداع
غمگیں پسر بمعرکۂ دشمناں بمُرد

در خاک و خوں طپید بمیدانِ کارزار
لب تشنۂ کہ بر لبِ جوے رواں بمُرد

۳۷ ایں داستان ز رنج و غمِ مادر و پدر
ریزد بروں دل و جگرم راز چشمِ تر ۲۲۲

اکبر ز دستِ جورِ فلک جاں نبرد آہ
جانِ حزیں بہ خالقِ اکبر سپرد آہ
اکبر کہ بود عارضِ او چوں شگفتہ گل
ہے ہے ز بادِ گرمِ خزانے فسرد آہ
اکبر کہ حلقِ تشنۂ او بود خشک تر
از تیغِ آبدارِ عدو آب خورد آہ
اکبر کہ از شہادتِ او خون دل خوریم
زخمِ سناں و خنجر و شمشیر خورد آہ
اکبر کہ دستِ لشکرِ بیداد کشتہ شد
صد آرزوے دل بہ دلِ خویش برد آہ

۳۸	اکبر شہیدِ تیغِ جفاے ستمگراں قرباں بیاریِ پدرِ پیرِ او جواں	۲۲۸

هیهات اکبرے که رُخِ روشنش بخواب
بیدار خفته را بگند همچو آفتاب
هیهات اکبرے که پئے یاری پدر
در قتلگاه باخت سرِ خویش در شباب
هیهات اکبرے که ز دستِ ستمگراں
بے آب گشته شد بجفا در رهِ صواب
هیهات اکبرے که شهید است و در غمش
از سیلِ اشک۔ خانۂ صبرِ جهاں خراب
ایوائے اکبرے که همه لشکرِ یزید
در کربلا نمود بقتلِ تو ارتکاب

۳۹	اندازۂ غمِ پدر است گرچه مشکل است	۲۳۴
	داند مگر کسے که به پهلوے او دل است	

اے چرخِ بد نہاد زجورِ تو الاماں
صد داستانِ ظلمِ تو مار است بر زباں
رحمے بہ شیر خوارہ نکردی۔ جفا جفا
کشتی بہ جور طفلکِ معصوم را ز جاں
نے دید و نے شنید کسے ایں فسانہ را
کز موسمِ بہار رسد در چمن خزاں
داد از جفائے (مادرِ فرزند کش) کہ کشت
آنرا کہ عنفوان نگرفت و نشد جواں
ہیہات از شقاوتِ تیر افگنِ شریر
معصومِ تشنہ شد ہدفِ او فغاں فغاں
۴۰ لعنت بر و کہ بیجگری ہائے چرخِ پیر
برحلقِ خشکِ تشنہ شیرے رساند تیر ۱۲۴۰ھ

بگذشت آنچہ برسرِ اصغر زما مپرس
یک ناخدا اشناس چہ کرد اے ولا مپرس
لب تشنہ بود مادرِ ایں طفلِ شیر خوار
از منعِ آب بود چہ جور وجفا مپرس
شیرش نماند وگرسنہ طفلش بحلقِ خشک
درحالتے کہ بود (برائے خدا) مپرس
بردش بروں زخیمہ بدبجوئیش امام
ہے ہے چہ شد نتیجہ او در فضا مپرس
معصوم۔ خوردہ تیر بحلقش بجائے شیر
زیں بیش۔ واقعاتِ خدنگِ قضا مپرس

۲۴۶	بسپرد جاں بہ خالقِ خود در بر پدر زیں صدمہ خورد مادرِ او تیر بر جگر	۴۱

ظالم چہ حملہ و ستمِ بزدلانہ ساخت
معصومِ ابنِ شیرِ خدا را نشانہ ساخت

در قتلِ بیگناہِ صغیرے کہ حملہ کرد
ہے ہے چہ شرمگین عملِ ملحدانہ ساخت

بے باکیش بپایۂ بے رحمیش رساند
از دردو رنجِ مادرِ او داستانہ ساخت

درسے مگر ز (مادرِ فرزندکُشش) گرفت
در مکتبِ جفا و ستم بازمانہ ساخت

ملعون ارادۂ ہدفِ حاملش نہ کرد
تیرے بشیر خوارہ فگندو بہانہ ساخت

۴۲	بر اصغرِ صغیر کہ تیرش خطا نہ کرد آرے خطاے اوست کہ خوفِ خدا نکرد	۲۵۲

هیهات (نورِ دیدهٔ) فرزندِ فاطمه	
	آه از (جگرِ چکیدهٔ) دلبندِ فاطمه
بےبختگی ز دستِ (جفاکار) چیده شد	
	خوش میوهٔ ز شاخِ برومندِ فاطمه
اینست نونهالِ گلستانِ اهلِ بیت	
	اینست بارِ نورَس (پیوندِ فاطمه)
فرزندِ اصغرِ شہ ذیشانِ ما حُسین	
	نورِ نگه نبیرهٔ خداوندِ فاطمه
لختِ دلِ امامِ زماں اصغرِ شهید	
	پورِ حسین ابن خداوندِ فاطمه

۴۳ واحسرتا که شد هدفِ ناوکِ ستم
دلهاے مادر و پدرش مبتلاے غم ۲۵۸

لے خداوند تعول
ایران قاطع مخفف
خداوند ۱۲
خداوند تعود
لے خداوند ۱۲

گر از زبانِ مادرِ او نالہ سر کُنیم
زیں درد قدسیانِ فلک را خبر کُنیم
یکسر شود جہاں ز غمش تیرہ تر بچشم
گر از نگاہِ مادرِ غمگیں نظر کُنیم
ور از بکاے مادرِ اصغر کنیم نقل
صد دل غریقِ قلزمِ یک چشمِ تر کُنیم
از خامۂ پدر چو نگاریم داستاں
زاہے قلم۔ مداد ز خونِ جگر کُنیم
چوں نالۂ دراز نگنجد بروز و شب
ایں بہ کہ قصہ را بسُخن مختصر کُنیم

۴۴	دستیکہ تیر داشت الٰہی بُریں باد وز خنجرِ غمش دلِ عالم دریں باد	۲۶۴

واحسرتا شگفتہ گلے را خزاں ببُرد
بُرد آنچناں کہ آبروِ گلستاں ببُرد
واحسرتا کہ بُرد گلے را چہ صرصرے
کز عندلیب۔ طاقتِ شور و فغاں ببُرد
واحسرتا بگردنِ گلچیں خونِ گُل
دستش بُریدہ باد کہ لطفے ازاں ببُرد
واحسرتا کہ دستِ ستم پیشگانِ دہر
صبر و قرار از دلِ پیر و جواں ببُرد
واحسرتا نماند جوانے ز دستِ جور
جُز عابدِ مریض کزاں جملہ جاں ببُرد

۴۵ یک شیرخوارہ ہم ز خدنگش نبُرد جاں
ہم اصغرے بخالقِ اکبر سپرد جاں ۲۷۰

آنجاست فاطمہ بکفِ او پیالۂ
اینجاست شورِ بیخودی خورد سالۂ
در انتظارِ اصغرِ خود روح فاطمہ
در دست۔ جامِ شیر و بلب آہ و نالۂ
ہیہات در برِ بے بلبِ تشنہ۔ بیقرار
مہ پارۂ کہ از خطِ او داشت ہالۂ
زیں واقعاتِ درد گشایم اگر زباں
از داستانِ غم شود ایں غم مقالۂ
نے نے مقالہ نیست کہ چوں داستانِ غم
از واقعاتِ غم شود اینہم رسالۂ

۴۶ دم درکش اے ولا کہ ازیں بیش آفتے است
بالاتر از مصیبتِ اکبر مصیبتے است ۲۷۶

از ماتمِ شهادتِ یارانِ نامدار
وز واقعاتِ قتلِ عزیزانِ باوقار
زان حمله که اکبر و اصغر نبُرد جان
نالان بدرد و رنجِ صغار ند و هم کبار
زین جُمله واقعاتِ شقاوت که سر کشید
اهلِ حَرَم به صبر و شکیب بند اشکبار
آن بانوِ حزین ز قتالِ دو لختِ دل
بر نوبتِ امامِ زمانست بیقرار
در گوشهٔ سکینه و کلثومِ خسته جاں
با درد و رنج واقعه گریند زار زار

۴۷	چشمم چناں زغصّه و غم اشکِ خوں فشاند کز ضعفِ طبع طاقتِ فکرِ سخن نماند	۲۸۲

ساقی بدفعِ رنج نہ خواہیم ساغرے
خوردیم زآبِ دل قدحِ آبِ احمرے
ساقی پئے سرور نجوئیم بادہ
داریم بیخودی بغمِ پاکِ سرورے
ساقی مئے پیالۂ تو بشکند خمار
کرب و خمارِ غم بہ ازاں نشّہ درسرے
از ہائے وہوئے محفلِ مستان تنفّر ست
ساقی بیا کنیم بغم شورِ محشرے
ساقی نمی خورد مئے لعلیں بکارِ ما
خواہیم دستِ ساقیِ او جامِ کوثرے

۲۸۸	تا نشہ اش بہ بیخودیے مبتلا کند کاں بیخودی تحمّلِ دردے عطا کند	۴۸

ساقی بآبِ تیغ بفروز جامِ من
تا ذوقِ آبدار در آید بکامِ من

ساقی بریز شیشهٔ دل ها بجام لب
تا سر کشد چو قلقلِ مینا کلامِ من

ساقی بریز خونِ عدو در پیاله ام
ماند نه در دلم هوسِ انتقامِ من

ساقی ز بیخودانِ محبّت منم یکے
باشد به بزمِ ساقیِ کوثر مقامِ من

ساقی رسید دورِ شهادت بکربلا
آماده شد بجنگ امامِ همامِ من

۴۹ لب تشنه بحلقهٔ اشرارِ لشکر است ۲۹۴
اینک بدستِ روحِ علی جامِ کوثر است

تنہا امامِ ما و زتن ہاے فوجِ پاک

ہر یک بدستِ لشکرِ ملعون بخون و خاک

سردارِ ما برنج و غمے خواند الوداع

بر بیکسیِ اہلِ حرم در دلش تباک

می داشت ہر ستم زدہ در خیمۂ حرم

از خنجرِ مفارقتش سینہ چاک چاک

در رخصتِ پدر زپسر ہر یکے دودل

وز چار چشم بود رواں اشکِ دردناک

با جبرئیل فوجِ ملائک کشیدہ صف

چشمش بسوے لب بزباں روحنا فداک

۵۰	حکمے ندا دو سوے عدو راہِ خود گرفت	۳۰۰
	جان عزیز خویش بہمراہِ خود گرفت	

[illegible]

بر مطلعِ جدال بر آمد چو آفتاب	
	بیدار کرد ہر تنِ خوابیدہ را ز خواب
عاشورۂ محرّم و ایں آفتابِ حشر	
	قبلِ غروب شد بسرِ نیزہ بے حجاب
در ہر دلے ز لشکریاں آتشِ عناد	
	ہر شعلۂ ز نارِ جہنّم در التہاب
ہر ظالمِ شقی ز مکافات بے خبر	
	ہر مجرمِ خبیث بہ تدبیرِ ارتکاب
ہر یک ز خیلِ لشکرِ ملعون در اضطرار	
	سرِ لشکر از نتیجۂ لشکر در اضطراب

۵۱	ناگہ فتاد شور بہ میدانِ کارزار	۳۰۶
	بر پشتِ ذوالجناح شد ابنِ علی سوار	

ہر یک ز خوف لرزہ براندام و بے حواس
ہر لشکری ز خویش فراموش از ہراس

ہر یک ز اہلِ فوج شد آمادۂ فرار
ہر دل ز خویش بے خبر و غرقِ بیم و یاس

ہر یک ازاں مُصیبتِ آیندہ باخبر
ہر یک ازیں (نشانِ شجاعت) اداشناس

یک زینہمہ ز اسلحۂ حسینؑ خویش بے خبر
یک از میاں گریخت چو دیوانہ بے لباس

از افسرانِ فوج ہمہ مُبتلاے فکر
آں (ابنِ سعد) خوف بہ دل ہم بریں قیاس

۵۲ باالجملہ میرِ لشکر و (سرگردگانِ) شاں
کردند جمع لشکرِ خود را بخوفِ جاں ۳۱۲

در دست ذو الفقار نگاهش بر آسمان
بر اشهبے سوار ۔ فلک سیر زیرِ ران
اسپش چہ راهوار ۔ تنِ او چو زندہ پیل
تیغش چہ آبدار ۔ جگر دوز ۔ جانِ ستان
ایں مرکبِ عرب بروانی هوا نهاد
واں تیغ خشک لب بلبِ تشنہ چوں زبان
اسپے پلنگ هیأت و جنگے بسهم شیر
تیغے کہ شعلہ صورت و برقے شرر فشان
بر هر قدم فداست هلالے بہ نعلِ اسپ
بر هر زباں صداست (چہ تیغیست الامان)

۵۳	فوج لعین بدهشت و هیبت بیقرار روح الامین بحکمِ اعانت در انتظار	۳۱۸

لف و نشر مرتب
در بیان [illegible]
وصفات تیغ [illegible] است ۱۲

لف تیغی که ساحل است و به تشبیه جویبار
تیغی که مائل است و به تعریف چشمه سار

تیغی که پاک گوهر و الماس بار و تیز
تیغی که خوش بجوهر و در جسم خوش گذار

تیغی که زاب چون رگ ابر است قطره ریز
تیغی که آب و آب روانست و آبدار

جولانیش چو شعله و برقست درنگاه
عریانیش زبانه کش و آتشیں شرار

تیغی که سربلند چو طاق و هلال و مد
تیغی که صبح خند چو صبحست نوربار

۵۴ تیغی است سرگرای سرافگن جگرشگاف ۳۲۴
تیغی است سرزدای قلم زن سر مصاف

تیغے کہ روح را بجهنّم روان کند
در قبضِ (تیغ زن) بُوَد و قبضِ جان کُند

تیغے کہ چشمِ جوہر او ریزد اشکِ آب
در رنجِ آں جفا کہ بروح روان کُند

تیغے کہ نورِ جوہرِ و آبش باب و تاب
جسمِ سیاہِ قبضۂ خود زرنشان کُند

زین تیغِ آتشیں کہ فتد بر تنے چو برق
(تیغِ سپہر) الحذر و الاَمان کُند

بر آبِ ہمچو تیغ گہے نگذرد ہوا
ایں تیغ تیز قطعِ صداے زبان کُند

۳۳۰	آں تیغ زن کہ ہمچو حسامے بدستِ اوست		۵۵
	وا حسرتا بہ حُکم قضا پاے بستِ اوست		

لہ شاہ اودھ ج ۱۲

آن تیغ زن که داشت بیک دست ذوالفقار
یک را دو کرد و ضربِ دگر می برد به چار
آن تیغ زن نهد شکمِ اسب بر زمین
یکدست۔ چار پاے بریزد ز راهوار
یک ضرب او دو کرد تنے را ز رو و پشت
هر عضوِ تن به پردهٔ تنصیف برقرار
عرفی[ل] مبارزم که بمیدان کمر به بست
تیغ از میانِ حادثه وا کرد روزگار
آن تیغ زن که راکب و مرکب بدستِ تیغ
تیغے که می شود بسرِ راکبش سوار

۵۶	چوں شاه هم ز نیامِ کمر تیغ برکند		۳۳۶
	دشمن چو تیغ سینهٔ خود را سپر کند		

ل این شعر عرفی شیرازی است ۱۲

دریں بند ہم صفات اسپ جمع است ۱۲

اسپے است کوہ پیکر و خنگے قوی قوام
اسپے بگام فر فروخوش رو وخوش لجام
باریک دم۔ فراخ کفل۔ آہوئیں شکم
کوتاہ سم۔ دراز بگیسو۔ سبک بگام
اسپے دراز گردن و در حسن قد بلند
سنگین بسختی تن و فربہ۔ سبک خرام
خورشید فر بچرخ برابر۔ زمین سپر
خضر غم بر و قوی جگر و ذوالجناح نام
دریا نوردیش بزمین گو بیش عدیل
ہم دشت گردیش چو ہوا فائز المرام
آہیختہ گوش چشم چراغ و قمر رکاب
فرمان نیوش۔ روئے کفل دراغ انتخاب

این ذوالجناح اوست بدورش[۱] عدیلِ ماه	جوید مهِ فلک ز فلک سیریش پناه
در عرصهٔ نبرد ز سرهاے مادحش	بازی کند چو (گوے بچوگانِ دستِ شاه)
در پویه[۲] اش سحاب نخیزد بگردِ او	دائم فلک بهمرهیِ اوست عذرخواه
در تازِ[۳] اوست صورِ سرافیل شرمسار	پیش از هوا کند بگهِ تاخت[۴] قطعِ راه
بے اختیار[۵] یش بکند خیره چشم را	این اسپ بے عِنانست سبق بُرده از نگاه
۵۸ در سیرِ باغ از گذرِ او وقتِ قدم[۶] ۳۴۸	بادِ صبا برنگِ هوا جوست تازه دم

۱ دور اسپ همان که در هندی کاوه گویند ۱۲
۲ پویه همان که بهندی دولکی گویند ۱۲
۳ درجهٔ دوم این تیز رفتاری اسپ است ۱۲
۴ از پویه فائق است این رفتار
۵ این رفتار اسپ بدرجهٔ کمالی است در نظر اسپان بعمل می آید ۱۲
۶ این رفتار اسپ قدم باز است که عموماً در اسپان پیکوی می باشد ۱۲

از صفات اسپ ۱۲ ۴۱۲

نعلِ هلال شد بفلک سیرش دلیل
در لحظه طیِ ارض کند صد هزار میل

از گیسویش عرق (سرِ کوهیست۔ آبریز)
خطے به پشتِ اوست چو نهرے ز جوے نیل

(طوطی پرے) گه گشت ملقب به ذوالجناح
شد پیروش بسیرِ هوا پرِ جبرئیل

در خانواده هاے عرب شجره اش بلند
چوں تیغ آبدار بروے نسب اصیل

در لاغری هلالِ میانش چو آهوے
در فربهی و قامتِ بالا چو زنده پیل

۵۹	در رزمگاه راکبِ خود راست زیرِ ران در قسمتِ مقابلِ او آفتے بجان	۳۵۴

تیغے بقبضہ داشت نگاہش بحفظِ جان
می دید چوں مقابلِ خود فوجِ مومنان
اسپش اگرچہ بود بلائے براہلِ شام
جولانیش بحکمِ ادب تابعِ عنان
سردارِ اہلِ دیں زشہادت بسینہ شوق
وز قتلِ مومنین غم و دردے بہ دل نہاں
ضربے بدفعِ حملۂ اشرار۔ ناگزیر
رحمے بحالِ لشکرِ غافل زرخ عیاں
خوفش نبود یکسر موزاں کمینہ فوج
اشکش بدردِ غفلتِ فوجِ لعیں رواں

۶۰	ایں بود رنگِ رحم و مداراش باعدو	۳۶۰
	آں بود حملہ ہائے لعیناں ز چارسو	

زانسو جفاست۔ صبرِ مُصیبت ازینطرف

زانسو خطاست عفوِ شقاوت ازینطرف

بر چشمِ جور پردۂ غفلت ازانطرف

بر خشم پردہ۔ جوشِشِ اُخوّت ازینطرف

ہے ہے ازانطرف بشقاوت جفا و جور

وے وے بہ رحم۔ رفق و مروّت ازینطرف

گر زانطرف بذوقِ خلافت شرارتے

در دل بصبرِ شوقِ شہادت ازینطرف

زانسو بلند تیغ و سنانِ ضرر رساں

با ذوالفقار دفعِ مضرّت ازینطرف

٦١ | ہیہات قدرِ لطف و مُدارا کسے نکرد | ٣٦٦

رحمے بحالِ زار خدا را کسے نکرد

شمشیرِ خویش را بامان کرد در غلاف
گرداند روے تیر کمانش سوئے مصاف

دستش بہ چلہ ناوکِ تیزش در اختیار
موئے نہ از نشانۂ او کردِ انحراف

تیرے کہ شد خطا ز عطایش نشانِ رحم
رحمش گناہِ تیر بالفت کند معاف

از فوجِ شامیان بلبِ ہر نشانہ باز
از اتصافِ تیرِ فگن بود اعتراف

از تیرِ او کہ بر ہدفِ دشمنے نشست
در سینہ بود رہگذرے در جگر شگاف

۶۲ تیرے کہ سینہ دوز ـ جگر سوز ـ سر گذار ۳۷۲
تیرے کہ دیبہ دوز ـ نہنگِ جگر گذار

(تیرِ فلک[1]) ز تیرِ کمانِ تو شرمسار

(تیرِ سحر[2]) ز سہمِ روانِ تو اشکبار

اے از خدنگِ شُست زبون (تیرِ کاملے[3])

کورو زنیست لائقِ میدانِ کارزار

(تیرِ تفنگ[4]) ہمسرِ (پُرتاب[5] تیر) شُست

از زہرِ تیرِ شُست سر افگندہ (تیرِ مار[6])

گردوں بہ تیرِ[7] خویش ز سہمِ تو منفعل

رفتارِ اوست سُست ز تیرِ تو در نہار

گویند (تیرِ چرخ[8]) شد از ناوکت خجل

تیرِ قلم بہ دست و بیک خامہ خوش نگار

۶۳	گیرد (کمانِ چرخ[9]) مدد از کمانِ تو بالاتر از (کمانِ فلک[10]) تیردانِ تو	۲۷۸

[1] عطارد ۱۲
[2] روشنی صبح ۱۲
[3] ماہ ۱۲
[4] گولۂ تفنگ ۱۲
[5] بقدر پرتاب یک تیر فاصلہ ۱۲
[6] نوعے از مار ۱۲
[7] جس سے مراد آفتاب ۱۲
[8] عطارد ۱۲
[9] قوس قزح ۱۲
[10] برج قوس ۱۲

یک تیرِ (روے ترکش[1]) دستش یگانہ شد
یک سہم (پرکش است[2]) کہ بر لبِ فسانہ شد

یک تیرِ (تام[3]) رفت بزورِ تمام دست
یک سہمِ (چارپر[4]) بہوا طائرانہ شد

(کاکل ربا[5]) مرادفِ یک تیرِ (سرگذار)
یک تیرِ خاکیش[6] کہ ستمگر نشانہ شد

(پرتاب[7]) تیرِ اوست کہ فرسنگ ہا رود
یک تیرِ حکمیش[8] کہ شہیرِ زمانہ شد

یک سہمِ بے اماں کہ (شکرزخمہ[9]) نامِ او است
یک (دوکمانہ[10]) تیرِ صدائش ترانہ شد

۳۸۴	اے از (کمانِ تنگ[11]) تو شد (تیر بوتہ[12]) ہا وے در (کمانِ پاک[13]) تو صد تیرِ بے بہا	۶۴

[1] [illegible]
[2] [illegible]
[3] [illegible]
[4] [illegible]
[5] [illegible]
[6] [illegible]
[7] [illegible]
[8] [illegible]
[9] [illegible]
[10] [illegible]
[11] [illegible]
[12] [illegible]
[13] [illegible]

از دورِ ذوالجناح ہمہ لشکرِ شریر
در حلقۂ مقید و در گردشے اسیر

بر نوکِ ہر زبان ز صفِ فوج (الاماں)
بر ہر لبے فغاں و سر فتنہ در ضمیر

زیں سو جوابِ تیر بہ تیر افگنِ لعین
زاں سو بانتقامِ تنے حملہ کشیر

شاہم نگاہداشت براعداے بد حواس
تا بخیط ہلاک نگردد بر جسمِ تیر

از دست ہر کہ تیرِ جفایش فگند زخم
با او بدفعِ حملۂ او شد نشانہ گیر

۶۵ یا رب چہ آفتے است کہ جمعے ز مسلمین
بر یک تنِ ضعیف کند حملہ اینچنین ۳۹۰

با این همه حشم ز قضا نیست چارہ
سبط رسول را ز شہادت اشارہ

اشرارِ فوج را ز یزید است وعدہ ہا
دلہای جملہ لشکریان ہمچو خارہ

با سبطِ مصطفیٰ بہ وغا مسلمین شام
وا حسرتا بچشم یہودان نظارہ

شد آسمان سیاہ ز طوفانِ فوج شام
در گوشۂ سپہر وغا ماہ پارہ

از شعلہ فساد ہمہ خانماں بسوخت
افتاد چوں بخرمن دینے شرارہ

۶۶	با این جفا و جور جگر گوشۂ رسول از قتلِ مسلمین فقیر یقین شد ملول	۳۹۶

کس از نتیجهٔ ستم خود خبر نداشت
یا بر دلش ز پردهٔ غفلت اثر نداشت

کس زین گروهِ بیجگرانِ جفا شعار
دردے بہ دل نداشت کہ خون در جگر نداشت

بیمِ یزید داشت اثر بر دلِ آنچنان
خوفِ خدائے پاک۔ دلِ (فتنہ گر) نداشت

دل بستہ بر مقاصدِ ناپاک ہر یکے
وز خوفِ عاقبت دل ازین فتنہ بر نداشت

واحسرتا کہ کس ز حریفانِ اہلِ شام
در حلقۂ جفا منشان چشمِ تر نداشت

۶۷ لعنت بجور و بیجگر یہائے ایں گروہ ۴۰۲
آمادہ در مقابلِ یک کاہ ہمچو کوہ

اہلِ حرم نہادہ سرِ خویش در سجود
در دل دُعاے حفظ و امان بر زبان دُرود

ہر چشم بر مجادلۂ شاہِ نامدار
بر ہر زباں صداے (الٰہی بخیر) بوُد

یک بر زبان بہ درد و فغان داشت یا علی
یک زینہمہ بواے حُسینا زبان کشود

بانوے غم کشادہ گریبان برہنہ سر
زینب بضبطِ نالۂ ہیجان بسینہ دود

جانکاہ منظرِ ستم فوج با امام
صبر و قرار از دلِ نازک دلان ربود

۶۸ بیہوش شد سکینہ ز غم بر زمین فتاد
سیلے رواں ز دیدۂ کلثومِ نامُراد ۴۰۸

چشمِ امام بود بہ بیتابیِ حرم
از بیکسیِ اہلِ حرم داشت رنج و غم

با این زحملہ ہاے جفا غفلتے نکرد
می شد ازین مقابلہ دلخستہ دمبدم

در عرصۂ نبرد ز دستِ امیرِ فوج
می داشت تازہ مشکلِ سختے بہر قدم

در حرب و ضرب و یورشِ اشرارِ فوجِ شام
بگذشت ساعتے بہمیں رنگ بیش و کم

یک تشنہ سہ روزہ بلب داشت العطش
رحمے نکرد یک دلِ ظالم ستم ستم

۶۹ واحسرتا ز جور و جفاے ستمگران
سبطِ نبی بچشمِ پُر آبیست خستہ جان ۴۱۴

القصہ اسپ راند امامِ ملک صفات
منعش کسے نکرد و قدم زد لبِ فرات
آبے نخورد و خورد بہ تن تیغِ آبدار
لبریز بود در کفِ او ساغرِ حیات
خواند ابنِ سعد را بحضورش بزورِ حکم
بیدار کردش از گنہِ او بصد ثبات
ہر چند تیرہ شد بنگاہش جہاں ولے
ظالم نکرد بر سخنش ہیچ التفات
زاں حملۂ کہ بر تنِ فوجِ یزید کرد
افتاد بر زمیں لبِ برابر دہ نجات

۷۰ شمرِ لعین نمود سرش را از تن جدا
زانساں کہ جانِ پاک شود از بدن جدا ۱۲۰

صبح سه شنبه چارمِ شعبان ولادتش
عاشور و جمعه بود بروزِ شهادتش

شش ماه از زمانِ حَمَل داشت فاطمه
سر زد چو از ولادتِ پاکے سعادتش

عمرِ حسین بود گہِ موت شصت و یک
صد داستان شنید سر از خرقِ عادتش

طبعش نمونه ایست ز خلقِ محمدی
تقوے نشانِ اقدسِ زهد و عبادتش

قومِ یهود داشت به ذاتش محبتے
در خیلِ قوم بود بدہا ارادتش

۷۱ با اینهمه یزیدِ لعین حرمتش نکرد
از سردِ مهریش بزبانهاست آهِ سرد ۴۲۶

سرو روان قامتش از جور باغبان
بے آب خشک شد چو درخت گل از خزان
(شمشاد قد) نیافت ز جور یزید آب
وز بیخ و بُن بریدہ شد از گلشن جہان
آن سدرہ سرو ماگہ بگردون ہفتمین است
(شمشاد قدِ) ماست کہ طوبا ست در جنان
گلگون تنش ز جور لعینان بخاک و خون
ہیہات خون اوست چو روح روان روان
ہے ہے لباس اوست گلابین ز خون تن
اینک ز تن جدا ست سر او سر سنان

۷۲	کلکم چو نقش حسن سراپاے او کشد تصویر نالہ ھا بہ تولاے او کشد	۴۳۲

نقشِ سرش که سروریِ سروران کند
از یادِ نیزه آب ز چشم روان کند
تصویرِ زلفِ پاک که طوقم بگردن است
از یادِ طوقِ عابدِ او خسته جان کند
نقشِ لبش ز تیغ کشیدم چو در خیال
لب هاے من بیادِ شهادت فغان کند
نقشِ دهانِ تنگ چو بستم ز غنچۂ
بلبل بیادِ گلِ سخنم بر زبان کند
بستم چو نقشِ گوهرِ دندان بگوهرے
آبش غریقِ بحرِ غمِ دردِ آن کند
۷۳ از نقشِ شمعِ گردنِ او لرزه در تنم ۴۳۸
وز تابِ رخ واقعهٔ خنجر بگردنم

گردن ، از زبان گردن ۔ حفظ گردن ۔ ۱۲

آں چشمِ پردہ پوش بروئے تو دیدہ ام
واں گوشِ حق نیوش کہ وصفش شنیدہ ام

از ناوکِ نگاہِ تو تیرِ غمت بہ دل
وز ابروِ تو نقشِ کمانے کشیدہ ام

از سبزۂ خطِ تو چو ریحان شگفتہ ام
وز عارضِ تو بوئے گلِ تر شمیدہ ام

از نقشِ سینہ یادِ سنان سینہ ام شگافت
در ماتمِ غمِ تو گریبان دریدہ ام

چوں دید پشتِ پاک نگاہم بچشمِ ہوش
از یادِ پشتیاریِ یاران خمیدہ ام

۷۴ از دست دستیاریِ یارانہ دست داد
وز پائے پایمردیِ مردانہ یاد داد ۴۴۴

لہ پشتیاری بمعنی معاصرین و مدد است و دیگرے بمعنی احترازاز ۱۲

وردِ زبانِ ماتمیانست یا حسین
این وردِ ماتمت بزبانست یا حسین

تکرارِ یا حسین پیاپے چو یا علی
تسکینِ قلبِ خستہ دلانست یا حسین

ہے ہے ستم ز جفائے ستمگران
اشکِ غمت بچشمِ جہانست یا حسین

واحسرتا و وا اسفا وا مصیبتا
فریادِ ما بآہ و فغانست یا حسین

در مشکلے بنوکِ زبانست یا علی
در رنج برلبِ ہمگانست یا حسین

۷۵ از واقعاتِ جورِ ستم پیشگانِ دہر ۸۵۰
ترسم ز قہرمانِ غضب باجلال و قہر

بردل مصیبتی بزبان وا مصیبتا
برخیستم نالہ آہ و فغان وا مصیبتا
از دستِ بد نژاد خورد آبِ خنجرے
برجوے آب تشنہ دہان وا مصیبتا
صد زخمِ کارِ سیت بنازک تنے کزو
ہے ہے نماند تاب و توان وا مصیبتا
یک لب کہ زیر بارِ صد آہنگِ نالہ ہاست
آہ و فغان مزید بران وا مصیبتا
اے خشک لب بہ تشنہ لبی بر لبِ فرات
کشتی بجور دست ز جان وا مصیبتا

۷۶	اے وائے کس نکرد تنت را بزیر خاک گرد و غبار شد کفنت روحنا فداک	۵۶ھ

هیهات دست جور لعینان بلند شد
تا عابدی چو یوسف کنعان به بند شد

یغما زدند و دست جفا پیشگان دراز
شور بکا بسنگ دلان زهر خند شد

بی پردگی بسینه برافروخت شعله ها
خال سیه بر آتش غیرت سپند شد

مردی ز گوش فاطمه دختر امام
یک زیورش کشید و دلش مستمند شد

از گوش او به بی جگریهاش خون روان
زلفش بدست سارق ملعون کمند شد

۷۷ دلبند را چو زینب محزون بر کشید ۴۶۲
دزد دشریر دست تعدی ز سر کشید

واقعات یغمای خیمه حرم مبارک از تواریخ اهلبیت گرفته ایم ۱۲۰

ہے ہے بسینہ آہِ سکینہ جگر شگاف
این تیغ آبدار کند کار در غلاف

ہر سنگدل زنالۂ کلثوم گریہ کرد
از برقِ آہِ گرم بلرزید کوہِ قاف

زاہ و فغانِ (زینبِ محزونِ دلفگار)
افتادہ بود تہلکۂ در عرصۂ مصاف

بر نامِ ابنِ سعد بدردِ دلِ حزیں
می کرد ہر زبان ستم و جور را مضاف

ہر بانوِ حزینِ حرم از مخدّرات
با درد و غم بصبر و رضا داشت اتّصاف

۷۸ در قلبِ ابنِ سعد ازیں رنگ دہشتے ۴۶۸
برطبعِ اہلِ لشکرِ او بود وحشتے

چوں شورِ نالۂ حرمِ پاکِ او شنید
ہر لشکرے بخیمۂ اہلِ حرم رسید
زیں سحر دربرِ حرمِ پاکِ گشتہ
بر عابدِ مریض بچشمِ عتاب دید
بانگِ رحیل زد زپئے کوچ کاروان
از وعدہائے نشاط بہ دل غافل از وعید
ہے ہے مخدّراتِ امامِ شہید را
بر اشتران نشاند حریفانہ چوں عبید
در بندِ خود کشید امامِ مریض را
بندے بدست و پاے بزولانۂ حدید

۷۹	تن ہاے سروران و شہیدانِ نامدار بگذاشت روے خاک بمیدانِ کارزار	۴۷۴

یک عابدِ مریض ز دستِ قضا بماند
حکمِ قضا به بسترِ بیماریش نشاند

آماده شد به نعرهٔ هل من مبارز
اذن از پدر نیافت ز چشم اشکِ خون فشاند

زین وجه جان ببرد جگر گوشهٔ امام
کس بر سرش بخاتمه تیغِ جفا نه راند

سر لشکرش به بندِ سلاسل نگاه داشت
محبوس را به بارگهِ حاکمان رساند

بود او ز یادگارِ سیادت همین یکی
تقدیر او ز دستِ جفا پیشگان رهاند

۸۰ از نسلِ اوست جعفرِ صادق امامِ ما
وز آلِ نامدارِ رسولِ کرامِ ما ۴۸۰

تاریخ الائمہ ماخوذ است این واقعہ از کتب

با کاروان مریض حزین پا پیادہ	
	بر دست و پاے خویش سلاسل نہادہ
دلبندِ خاصِ شاہِ شہیدانِ کربلا	
	اولادِ اہلِ بیتِ نبی شاہزادہ
پا می کشد بقافلہ تیز گامِ دشت	
	یک عابدِ مریض بہ بستر فتادہ
شمرِ لعین بہ محمل و با اشترش روان	
	از آلِ مصطفےٰ اشرفِ خانوادہ
با لشکرِ یزید مصیبت کشیدہ	
	پاداشش را بدستِ یداللہ دادہ

۸۱	ہے ہے ز حد گذشت شقاوت کہ سروری	۴۸۶
	با شدّتِ مرض بسفر ہمچو چاکرے	

در عزمِ خودیزیدِ لعین بود مُستقل
طبعش باآتشِ غضب و خشم مشتعل

چوں لشکرش بدارِ خلافت رجوع کرد
گویند بود برلبِ او خندۂ خجِل

نفرینِ خاص و عام قرارِ دلش رُبود
تاازمآلِ کار۔ دلش بود مضمحِل

چوں دید بدنژاد۔ سرِنیزہ راسِ پاک
میداشت زیں گناہِ زبون وحشتے بہ دل

دارد خدائے پاک خبرازحقیقتش
گویند او بخبثِ عمل بود مُنفعِل

۸۲ شرم و ندامتش ہمہ بامکروکید بود
ازخوفِ جانِ خویش ہراساں چوصید بود ۴۹۲

شمرِ لعین که شرم ز جور و ستم نداشت
خونِ امام ریخت ولے ہیچ غم نداشت

ہے ہے چه جورِ اوست که چون ضیدِ زمین
افکند و کُشت و حُرمتِ صیدِ حرم نداشت

آں زادهٔ زیاد و یزیدِ جفا شعار
ہر جا که رفت ہیچکسش مُحترم نداشت

آں ابنِ سعد خرمنِ دنیا و آخرت
بر باد داد و ہیچ غمِ بیش و کم نداشت

ہے ہے چہا بجانِ امامِ زمان گذشت
ہیچش خبر نبود و خبر نیز ہم نداشت

۸۳	زیں چار مصرعِ دُوَمِ خواجۂ عجم صد زیبِ فکرِ ماست درین داستانِ غم	۴۹۸

بگذشت هرچه بر سرِ یارانِ مومنین
بگذشت هرچه بر سرِ خویشانِ شاهِ دین
بگذشت آنچه بر سرِ سردارِ دین حسین
نشنید کس ز جورِ فلک قصهٔ اینچنین
بگذشت آنچه بر سرِ اهلِ حرم مپرس
از جورِ ظالمانِ اشقی طرفه تر همین
چشمِ فلک ز قطرهٔ بارانست اشکبار
خاکے بسر ز درد و غمش گورهٔ زمین
بس ناتوانم از اثرِ واقعاتِ غم
یارائے ختمِ کار ندارد دلِ حزین

۸۴ عیسائے من علاجِ دلِ ناصبور کن
ساقی کرامتے ز شرابِ طهور کن ۵۰۴

گوره بقول منتخب و فرهنگ آنندراج بهارستان ۱۲

ساقی بیاد تشنہ لبی بشکنیم جام
تا قطرۂ فرو نرود از لبی بکام

ساقی بریز بادۂ مینا بسرزمین
در یادِ خون سرخ سر و گردن امام

ساقی بگو بہ محتسب کربلاے پاک
گر داست تشنہ کامی او بادہ را حرام

ساقی ز جوشِ خون دلی بشکند خمار
بی بادہ بنالہ شوی فائز المرام

ساقی ببیں کہ ساقیِ کوثر بساغری
دارد براے تشنہ لبی آب لعل فام

۸۵	غم را بشوق - در حرم سینہ در کنیم از دل سرور را بہ تعدی بدر کنیم	۵۱۰

ساقی سرورِ مے نکند بر دلم اثر
شد جامِ مے پیالۂ لبریز اشک تر

ساقی ببیں بساغرِ میگونِ چشمِ من
آبے درو ز جوشِ دل از حدّتِ جگر

ساقی بگو مےِ تو چرا نشکند خمار
جاے سرور شد دلِ ناشاد خستہ تر

ساقی ببیں کہ بیخودیم غیرِ بادہ ایست
دارم بجوشِ الفتِ دل نشۂ بسر

میخانۂ تو ہمسرِ غمخانۂ چراست
دارد ز ہاے وہوے ہمہ محتسب خبر

۸۶	جز جوشِ خوں سرور نہ پیدا کند شراب خونم بجوش و دیں ز غم ساغرِ پرآب	۵۱۶

اشکِ سیاهِ خامه به قرطاس نقطه‌هاست	وز صوفِ خود مدادِ سیه نیلگون قباست
آثارِ غم ز جدولِ این صفحه آشکار	آئینِ سوگواریِ این نامه برملاست
شنجرف ره نیافت به تحریرِ ماتمین	مشکین رقم قلم زِ آبِ سیه حرفِ غم نماست
شد از قلمتراشِ غم اینجا شگافِ کلک	زین زخم بر زبانِ قلم‌ها چه ناله‌هاست
دستش بلرزد از اثرِ غم که در دِ لست	هر حرف چون شکسته خط از خامهٔ ولاست

۸۷	هر صفحهٔ کتابتِ این داستانِ غم دیباچهٔ مطالبِ رنج و غم و الم	۵۲۲

ل صوف فرو گذشتن
اسپ در مرکب آمده
می‌ماند از نمد ۱۲

نازک دلان ز درد و غم خلق دردمند
سنگین دلان بلب ز غم و در دِ ز هر خند
یک را به دردِ غیر دل اوست بیقرار
یک گوش می نهد چو فغانے شود بلند
یک از صدائے نالہ نگیرد خبر کہ چیست
یک واقعاتِ درد ندارد بہ دل پسند
یک می رسد بیاریِ کس بر صدائے درد
یک از نشاط غیر برنج است مستمند
یک خشم می برد ز سماع کلام درد
یک ذوق می کشد ز فغانِ غمے چو قند

۸۸	این اختلافِ طبع کہ انواعِ فطرت است	۵۲۸
	موقوف بر مدارجِ رنج و محبت است	

یک[۱] دل ز واقعاتِ غمے سخت مُضمحل

از جوشِ غم رسید ورا قوّتے بہ دل

سرگرمِ کارِ اوست دلِ دیگرے[۲] بہ دہر

آنرا کہ نیست مایۂ دردے بہ آب و گِل

نے دارد آں بجوششِ خون در دلش قرار

نے باشد ایں بہ بیجگری در دلش خجل

بُرد از نگاہ کار۔ گروہے[۳] کہ دل نداشت

ہمدردِ حرف بُود ہمیں طبعِ مُعتدِل

ایں را نہ زخم بود نہ فکرے بہ اِندمال

زخمش نشُد ز مرہمِ کافور مُندمِل

۸۹ از مِہرِ سرد و گرم۔ ز دلہاے سخت و نرم ۵۳۴

آں غرقِ آب دیدہ و ایں غرقِ آبِ شرم

رقّتِ بقلبِ مومنِ همدرد۔ نعمتے است

(بے دردیِ دل از غمِ انسان) قساوتے است

آن دشمنانِ دین کہ بہ دردے برند ذوق

با دوستانِ دینِ محمدؐ عداوتے است

دارند نیکوان دلِ عالم بہ دستِ خویش

این انکسار و خلق و مُروّت کرامتے است

این وصف ہا کہ نیست ز میراثِ دُودمان

بل از عطائے خالقِ عالم عنایتے است

از چشمِ آنکہ اشک چکد در غمِ حُسین

آبِ دل است و حاصلِ درد و مصیبتے است

۹۰	میراث ہا ز ارثِ نیاکان بہم رسد نیکی بہ یُمنِ صُحبتِ پاکان بہم رسد	۵۴۰

ای شیعیانِ آلِ نبی وقتِ ماتم است

وی سنیانِ قالِ نبی محفلِ غم است

یاران خبر شوید که روزِ شهادتیست

عاشورهٔ مبارکِ ماهِ محرم است

برختمِ واقعاتِ شهادت بجوشِ دل

وقتِ عزاے (اشرفِ اولادِ آدم است)

اشکِ غمِ حسین شد از دیده‌ها روان

آه و فغان به همرهی ناله همدم است

این صفحه عزاست درین داستانِ غم

سامانِ هشت غم بعزاے دو عالم است

۹۱ غمگین دل است و خاک بسر جامه سیاه
دستے بسینه ناله و اشک و فغان و آه ۵۴۶

این جامهٔ غم و دل غمگین که در بر است
وین دست من بسینه و خاکی که بر سر است

این ناله ام که تهلکه افگند در زمین
اوج فغان من که بگردون برابر است

آه بلند من که ز عرش برین گذشت
از هر چه کان بعالم بالاست برتر است

بیوجه نیست اینهمه آه و فغان من
در ماتم شهادت سبط پیمبر است

بستند آب بر لب پاکی که تشنه اش
ابن علی که در ید او جام کوثر است

۹۲ چشمی که اشک سرخ بریزد بماتمش
بیند مثیل لعل ثمین چشم عالمش ۵۵۲

از [illegible] تا ساسانیان [illegible] ۱۲۰۰

این نیلگون قباست که جلدِ سیاهِ من
از شعلۂ دلست دُخانے که آهِ من

دوران سرز چشم سیاهم ببُرد نور
شُد تیره آسمان و زمین در نگاهِ من

از سیلِ اشکِ من که به تحت الثّریٰ رسید
صد قعرِ قُلزمیست الٰهی براهِ من

صبحم چو شام و شامِ غمم تیره تر ز شب
بے مهر و ماه مطلعِ شام و پگاهِ من

فریاد و استغاثۂ من نیست بے دلیل
گر دید واقعاتِ شهادت گواهِ من

۹۳	غم در دِلست و دل بغمش مبتلاے درد دِل در غمست و غم بدلم آشناے درد	۵۵۸

غمگین دلم بہ پہلو ناشادِ بیدلی
از اختلاجِ قلب طپد ہمچو بسملی

بے آہ و نالہ نیست ولا سینہ ولی
بے رنج و درد نیست مگر در جہاں دلی

صد فتنہ ای یزید بجورِ تو شد بلند
آسان نشد بقتلِ امامِ تو مشکلی

ہر یک بہ تیغ و تیر و کمان در کمینِ او
از بزدلان نبود برویش مقابلی

شمرِ لعین کہ خونِ شہیدی بگردنش
یک کشتہ را بکشت ستمگر چو قاتلی

۹۴
صد زخمِ نیزہ بیگنہی را بسینہ بود
در سینۂ جفا نشانِ زخمِ کینہ بود
۵۶۴

دستم بسینه بر لبِ محزونست (یا علی)
این ماتمم زکاوشِ گردونست یا علی

از خنجری زخونِ جگر آب می خورد
لب تشنه که بر لبِ جیحونست یا علی

از ضبطِ ناله ام جگرم آب آب شد
زین گریه ام باشکِ جگرگونست یا علی

زخمِ سنان بجسمِ جگرگوشه ات (حسین)
از حیطهٔ شمارِ تو بیرونست یا علی

داند خدای پاک چها بر سرش گذشت
خونریزِ او بخنجرِ سرِ پرخونست یا علی

۹۵ بنگر تنی که در کفنِ خاک بی سر است
اینک سری به نیزهٔ سردارِ لشکر است ۵۷۰

خاکِ عزا کہ بر سرِ غم پروران اوست
این گردِ پائے لشکرِ غم۔ کاروانِ اوست
گرد و غبارِ معرکۂ دشتِ کربلا
در دینِ جہان اثرِ خاکدانِ اوست
این گردبادِ غم کہ رسید است بر فلک
از آہِ آتشین دلِ مادخانِ اوست
خاکے بچشمِ عالمِ دنیا ہر آنکہ ریخت
طوفانِ بادِ نالہ و آہ و فغانِ اوست
پژمردہ شد بہارِ چمن از ہوائے گرم
این صرصرے بگلشنِ عالم نشانِ اوست

۹۶	منقارِ بلبلانِ چمن باز در ہوا صدا آہِ گرم و نالۂ دمساز در ہوا	۵۷۶

سوزد کسی که نیست [illegible] بیان غم
نود و دو مصرع از شش داستانش ۱۲

سوزِ دلم که ناله برآورد از زبان	جانسوز - دلخراش - جگردوز - خونچکان
جانکاه - دل گداز - زبان سوز آتشین	آتش زبان و شعله فشان آتشین عنان
سوزد دلِ حزین و بدوزد دلِ فگار	برقیست شعله خیز - خدنگیست بی نشان
فریادِ دردمند بود نالهٔ بلند	این شورِ ناله ایست که پیدا کند فغان
فریاد از فلک که فغانم بگوشِ او	هرگز نمی رسد ز جفای ستمگران

۹۷ داد از ستمگران جفا جو که خنجری
برگردنِ حسین زدستِ ستمگری ۵۸۲

چون سوزِ دل باوج رساند این فغانِ من[1]
شد بر زمینِ مرثیه ام آسمانِ من

اهلِ سخن به شعرِ بلندش لقب کنند
چون سر زند فغانِ بلند از زبانِ من

اصلِ فغانست نالهٔ فریادِ دردمند
شورِ فغانست کاشفِ دردِ نهانِ من

پیدا شود ز دردِ دلِ من فغان بلب
این داستانِ غم بسخن داستانِ من

طالب[2] جگر بخنجرِ الماس چاک کرد
تا در گلوی سینه نه پیچد فغانِ من

۹۸	ضبطِ فغان و نالهٔ (خنجر[3] بگردنی) لب[4] بر لبش نشاند بصد[5] زخم برتنی	۵۸۸

۱ شمعی سامانِ غم که ذکرش در بند نود و دوم (۹۲) گذشت ۱۲
۲ تضمینِ کلامِ طالب آملی ۱۲
۳ اسم فاعل ترکیبی یعنی کسیکه خنجر بر گردن او ست ۱۲
۴ خاموشش گردانیده ۱۲
۵ موحده بمعنی با وجود ۱۲

آہِ لبم ز سینۂ من می شود بلند
آہے کہ تارِ او بفلک افگند کمند

این شعلۂ بلند کہ خیزد ز سوزِ دل
دودش باوجِ خویش شد از نالہ چارہ چند

از سینہ سر کشید و ز عرش برین گذشت
این آہِ غم کہ ماتمیان راست دلپسند

این آہِ دردناک دلم را بباد داد
آگاہ نیست کس ز دلم غیرِ دردمند

آہے کہ ضبطِ اوست جگر سوز جانگداز
در عالمِ سکوت نفس را کشد بہ بند

۹۹	این آہ و نالہ ام لبِ غم سر برید کاہش بہ ضبطِ او لبِ شش نارسید	۵۹۴

[illegible]

چشم که ریزد اشکِ گلابین بماتمے
مانند بدان که روے گلِ سُرخ شبنمے

آن اشکِ خون بحلقهٔ چشم (بچشمِ خلق)
از آب و تابِ اوست نگینے بخاتمے

هر اشکِ من که دانهٔ نایاب جوهریست
همچون دُریست در صدفِ چشمِ پُرنمے

این تارِ اشکِ چشمِ من از قطره هاے اشک
خوش سلکِ گوهریست بتارِ بریشمے

هر قطره را ز سیلِ روانِ سرشکِ من
گوید گهر ز قلزمِ خود خیر مقدمے

۱۰۰	سیلِ روانِ گریه ام از قطره هاے اشک دریا شود ز آبِ دُرِ بے بهاے اشک	۶۰۰

آه از فلک که دلبر ما زینجهاں گذشت
بگذشت آں چناں که دل ما ز جاں گذشت
داد از ستمگران جفا جو که از زمین
آهِ جگر شگاف ز هفت آسماں گذشت
لعنت بمیر بانیِ اعیانِ کوفیان
داند خدائے پاک چه بر میهماں گذشت
هے هے که شیر خوارهٔ او هم نبرد جاں
تیر جگر گذارِ عدو از نشاں گذشت
بیجا صلست آهِ دلِ ناصبورِ ما
مشتے است بعدِ جنگ که تیر از کماں گذشت

۱۰۱	جز صبر چاره نیست دلِ بیقرار را صبرے که مرہمست دلِ دلفگار را	۶۰۶

ہے ہے چہ میزبانیِ مہمانِ کربلا
بی آب و دانہ بود بمیدانِ کربلا
آن تشنہ لب بجورِ فلک غرقِ آب شد
بشکست چون سفینہ بطوفانِ کربلا
یک بیوفا ز اُمّتِ جدّ مُکرمش
زد آتشی بخیمۂ سلطانِ کربلا
با تیغ و تیر و لشکرِ جرّارِ مومنان
آمادہ بود شاہِ شہیدانِ کربلا
حکمِ قضا نبود و لیکن کہ جان برد
از دستِ دشمنانِ زبیابانِ کربلا

۱۰۲	جبر و قدر حمایتِ دشمن نمی کنند شرعِ متین برأتِ رہزن نمی کنند	۶۱۲

چون در غمِ تو غمزدگان گریه سر کنند
دامن ز قطره هاے ترِ اشک تر کنند

در ماتمت گشاده گریبان برهنه سر
دستے بروے سینه و خاکے بسر کنند

در روزِ تیره ماتمیانِ تو همچو شب
از فرطِ غم لباسِ سیاهی ببر کنند

روزِ سیاه خویش حزینان بشب برند
در عالمِ بکا شبِ غم را سحر کنند

چون آبِ سیلِ اشکِ روانِ بگذرد ز سر
صد غوطه ها خورند و ز دنیا سفر کنند

۱۰۳	اے (رهگراے مُلکِ بقا یک دو لحظه پیش)	۶۱۸
	آگاه باش از المِ همرهانِ خویش	

این سر بریدهٔ قالبِ گلگون امامِ ماست
بر روے خاک با تنِ پرخون امامِ ماست
این لاشهٔ میانِ شہیدانِ کربلا
واحسرتا فتادہ بہاموں امامِ ماست
گو قطرهٔ نیافت زجورِ ستمگران
آن تشنه کام بر لبِ جیحوں امامِ ماست
مردے که از جفاے لعیناں زجسمِ پاک
جانِ عزیز ازو شدہ بیروں امامِ ماست
بے گور و بے کفن سرِ میداں چو مردۂ
در دیدۂ جہاں شدہ مدفوں امامِ ماست

۱۰۴ شد کارواں (چو اشکِ تر از دیدہ ہا) رواں
چشمِ زمانه دید سرِ شہ را سِناں ۶۲۴

آں را بکے کہ بود بدوشِ نبی سوار
آں سیّدے کہ ز آلِ عبا بود یادگار
آں طفلِ نازنیں کہ در آغوشِ فاطمہ
از دودمانِ پاکِ نبی بود شیرخوار
مردے کہ بود خاتمِ تعدادِ پنجتن
دانم فضائلِ پدرِ او بچار یار
اولادِ من فدائے شبیہ پیمبرے
بر ذاتِ پاکِ او پدر و مادرم نثار
واحسرتا ز دستِ لعینان نبرد جاں
در خاک و خوں طپید بمیدانِ کارزار

۱۰۵	پامالِ اسپ ہاست بہ حکمت تنِ حسین اے شمرِ بے امانِ شقی۔ دشمنِ حسین	۶۳۰

پروردهٔ کنارِ رسول است تن بخاک
چشمِ زمانه دید سرِ نیزه راسِ پاک

بود از ہمیں قیامتِ صُغریٰ سرِ حسین
چوں آفتابِ حشر سرِ نیزه تابناک

واحسرتا که ہر که شنید ایں فسانه را
دارد ز رنجِ واقعهٔ غم بسینه چاک

بر ہر زبانست ناله و بر ہر لبے فغاں
در ہر ضمیر کُلفت و در ہر دلے تپاک ۱؎

نے زیں گناه بود بچشمِ یزید شرم
نے در دلش ز قہرِ خداوند ہیچ باک

106 بیباکیش به تہلکهٔ خواریش رساند 636
با او ز ہمرہانِ خداترس کس نماند

۱؎ تپاک بقول آصف اللغات بمعنی بے قراری ۱۲

دارد لباسِ ماتمِ او چرخِ نیلگوں
یک لحظہ از غمش نہ پذیرد دلش سکوں
از ضبطِ آہ و نالہ۔ دلِ سخت آب آب
ریزد ز چشمِ سنگدلان قطرہ ہائے خوں
یک فرقہ از حرارتِ قلب است بیقرار
یک خیل از ندامتِ اعمال سرنگوں
اشکش چو برف منجمد از نالہ ہائے سرد
ناید ز چشم آینہ ہا قطرہ بروں
آنگونہ بیخودم ز مضامینِ واقعات
زیں بیش نیست فکرِ مرا طاقتے کنوں

۱۰۷ چوں ضعفِ من کند لبِ خشک نالہ بند
از بیخودی شود زدہانم فغاں بلند ۶۴۲

شد گردِ پاے لشکرِ غنم آسمانِ غنم
این چرخِ اوّلین بزمین شد نشانِ غنم
اشکم سرشکِ شمعِ شبستانِ نوحہ اش
سوزِ درون چو شمع ۔ دلم شمعدانِ غنم
تیرے ز آہ و نالہ خمِ پشتِ من کماں
دارم بروے معرکہ تیر و کمانِ غنم
آہم ز خانوادۂ غنم ز آتشِ دل است
دودِ دلِ حزینِ من از دودمانِ غنم
غنم در دل ست و اشکِ روان غمگسارِ او
سوز درونست نالہ و آہ و فغانِ غنم

۱۰۸	آں میرِ لشکرے کہ ز دردے خبر نداشت شورے بگوش داشت دلِ او اثر نداشت	۶۴۸

گردوں ز شرمِ جور و ستم سرنگوں نشد
پرسم ازو چرا و ندانم که چوں نشد
میدانم اینقدر که بوحشت سرائے دہر
یک لحظه بر دلش ز جفایش سکوں نشد
بر ہیچ آفرینۂ حق در جہاں ولا
زیں بیش جور و ظلم ز گردونِ دوں نشد
زانسو کسے نبود که خون کسے نریخت
زینسو تنے نماند که در خاک و خوں نشد
یارب چه حکمتے که بایں صدمۂ عظیم
جانِ جہاں ز قالبِ عالم بروں نشد

۱۰۹	ایں امتحانِ صبر و سکون و رضائے ماست پاداشِ ہر عمل ز وعیدِ خدائے ماست	۶۵۴

تا کی زنقشِ جورِ بہ دُزدم نگاہ را
تا کی بسینہ بند کُنم سوزِ آہ را
آتش گرفت و مائیہ صبر دلم بسوخت
بنگر بسینہ تودۂ خاکِ سیاہ را
نتوانمش گذاشت بطاقِ بلند بام
خونریزیٔ قبیلہ و جورِ سپاہ را
فریادِ العطش زِ زبانِ جفا کشاں
بر جوے آب لشکر و بربستہ راہ را
یا رب بقہرِ تو کہ بعفوِ حُسین ہم
در روزِ رستخیز بخشش ایں گناہ را
۱۱۰ گر رحمتت بجوش درآید فرو نشاں ۶۶۰
برگرم جوشیِ کرمت اشکِ من فشاں

ابنِ غم طالب آملی ست

هیهات کم نشد غمِ او در جهاں ہنوز
از جورِ خویش توبہ نکرد آسماں ہنوز
دامانِ چرخ زاہِ ستم دیدگاں پُر است
طالب[۱] نخوردہ تیرِ فغاں بر نشاں ہنوز
از چار دانگِ عالمیان ورِ شش جہت
می آیدم بگوش۔ صدائے فُغاں ہنوز
بگذشت از زمانِ ستم۔ سیصد[۱۳] و ہزار
اے چرخ پیر درغمِ یارم جواں ہنوز
تسکینِ من نشد ز سزائے جہنّمے
در فکرِ انتقام منم۔ تاتواں ہنوز

۱۱۱	خیزد ز آتشِ دلِ محزونِ من دُخاں دارد لبم ہنوز فریادِ فغاں	۶۶۶

جور شش کہ تیغ را بفسانے کشیدہ است
آں بے اماں بکعبہ عنانے کشیدہ است

اے وائے (نحسِ اکبر) منحوس (ابن سعد)
راسِ حسین را بہ سنانے کشیدہ است

آں (نحسِ اصغرے) کہ پئے قتلِ اکبرے
تیغِ جفا بجانِ جوانے کشیدہ است

برپاست زیں جفائے لعیناں قیامتے
چرخِ بریں ز صور فغانے کشیدہ است

یارب شود دلش ہدفِ تیرِ فتنہ کو
بر اصغرِ صغیر کمانے کشیدہ است

۱۱۲ با صد ہزار تیر چہ ساند دل ہدف
دل یک طرف ہزار غم ماست یکطرف ۶۷۲

تضمین پنج اشعار غزل خواجهٔ شیراز ۱۲۰

کارم ز جورِ چرخ بسامان نمیرسد
خوں شد دلم بدرد و بدرمان نمیرسد

از دستبردِ جورِ زمان اهلِ درد را
این غصه بس که دست سوِ جان نمیرسد

سیرم ز جانِ خود بغمِ قتلِ شاهِ دین
بیچاره را چه چاره که فرمان نمیرسد

بے پارہ نمی کنم از ہیچ استخواں
تا صد ہزار زخم بدندان نمیرسد

حافظ صبور باش که در منزلِ ولا (محبت)
ہر کس که جان نداد بجانان نمیرسد

۱۱۳	نقلِ کلامِ خواجهٔ شیراز کرده ایم ازین غزل بمرثیه اعجاز کرده ایم	۶۷۸

دردا کہ چشمِ پاکِ نبی اشکبار شد
در خلد روحِ پاکِ علی بے قرار شد
جانِ حسن چو بے کفنے دید لاشہ را
ملبوسِ نور او ز غمش تار تار شد
ہے ہے کہ روحِ سیّدہ پاکِ فاطمہ
در رزمگاہ بر تنِ پُرخوں نثار شد
چوں ایں خبر بگوشِ دلِ قدسیاں رسید
ہر یک زرنجِ حادثہ بے اختیار شد
بے غم دلے نماند ز افرادِ جنّ و انس
تا فکرِ محتشم سوئے پروردگار شد

۱۱۴	ہست از ملال گرچہ بری ذاتِ ذوالجلال او در دلست و ہیچ دلے نیست بے ملال	۶۸۴

دادازتواے یزید[1] چہ بیداد کردۂ
ازماتمِ جہاں دلِ خود شاد کردۂ

اے ابن[2] سعد واے بامدادِ فاسقے
خونریزئے دریں ستم آباد کردۂ

اے زادۂ[2] زیاد بہ قتلِ امامِ خویش
(تف بر حمیّتِ تو) چہ امداد کردۂ

شمرِ[3] لعیں ز خونِ امامِ شہیدِ تو
خوش صیقلے بہ خنجرِ پولاد کردۂ

لعنت بریں اطاعت و فرمان پذیریت
خوش خرمنے ز دینِ تو برباد کردۂ

۱۱۵	این مجرم[1] و معین[2] و مطیعش[3] بروزِ حشر		۶۹۰
	مستلزمِ طباقِ[1] جہنم بلف[2] و نشر		

۱؎ یعنی طبقۂ اول جہنم یزید ۲؎ معین طبقۂ دوم و مطیعش ابن زیاد و ابن سعد است و طبقۂ سوم شمر لعین کہ مطیع اوست ۱۲

گویم بروے نسلِ یزیدے کہ برملا
گردید دستِ خویش گرفتارِ در بلا
خود کردہ را علاج چہ باشد جز اینکہ شد
خونریز در عقوبتِ دارین مبتلا
لعنت بہ بیحیائی و خُبث و تغافلش
یک توبہ ہم نکرد ز صد جورِ کربلا
انوارِ مہرِ تیرہ نگردد بآب و گل
نتوان نہفت نورِ مہِ چرخِ اعتلا
اینہم عبادتیست کہ در حبِ اہلِ بیت
فکرے بداستانِ غمِ او کند ولا

۱۱۶ یُمنِ ولاے او کہ بدحت گرانِ خاص
فکرِ ولا ثمرئہ دارد اختصاص ۶۹۶

اے حامیِ ستم زدگان حال شان ببیں
دل تنگیِ زمین ستمِ آسمان ببیں
بنگر لبِ فُراتِ لعینان بمنعِ آب
لب تشنگانِ جاں بلب و نیم جان ببیں
شمرِ لعین بسینہ و خنجر بہ گردنے
راسے کہ بر سنا نست سرِ کاروان ببیں
فریادِ خیمہ حرمِ پاکِ او شنو
شورِ بکا و نالہ و آہ و فغان ببیں
بنگر سنان و خنجر و تیر و کمان و تیغ
صد زخمِ جسمِ پاکِ امامِ زماں ببیں

۱۱۷	آہ و بکا بخاطرِ آناں اثر نکرد واحسرتا کہ کس پدرش را خبر نکرد	۷۰۲

دیدیم جوشش رحمت پروردگار را
بینیم آتشِ غضب کردگار را
قہاریش بجوشش غضب بہر انتقام
گیرد ستمگرانِ شقاوت شعار را
در عالمِ جزا و سزا ایش تختِ عدل
برما تفوقی نبود شہریار را
پاداشِ جرم ہاکہ نشانِ سیاست است
تسکین قلبِ غمزدگانِ نزار را
حق العباد را نکند عفو زینہار
در دستِ مستغیث دہد اختیار را

۱۱۸ ہر قاتلِ شقی بسزِ دار می رسد
ہر مجرمے بکیفرِ کردار می رسد ۷۰۸

این شعر مال محتشم کاشی ۱۲۰۵

در روزِ رستخیز بمیدانِ محشرے
گیرند اہلِ جور ز کردار کیفرے

آنکس کہ غم کشید ز جورِ ستمگراں
وانکس کہ جاں نبرد ز دستِ ستمگرے

مردے کہ در اعانتِ مجرم قدم فشرد
کو عاملِ جفاست بآئینِ چاکرے

ہر یک بقدرِ حوصلہ شیریں و تلخ و ترش
از نخلۂ عمل بتلافی خورد برے

بافکرِ محتشم ہمہ تن درام اتفاق
آساں نبود جور۔ بر آلِ پیمبرے

۱۱۹ آلِ نبی چو دستِ تظلّم بر آورند
ارکانِ عرش را بہ تزلزل در آورند ۱۴/

یک مستغیث اوست دلِ زارِ مصطفیٰ
یک دادجوست حیدرِ کرّارِ مرتضیٰ

یک دادخواہِ او حسنِ مجتبیٰ زعدل
فریادِ فاطمہ و شہیدانِ کربلا

پیرانِ خانوادہ جوانانِ اہلِ بیت
طفلانِ دودمان بزبانِ وامصیبتا

یک خیلِ انبیاست بملبوسِ کاغذی[۱]
انبوہِ اولیاست بدربارِ کبریا

ارواحِ جنّ و انس و ملائک کشیدہ صف
از کائناتِ خلقِ خدا جملہ در بکا

۱۲۰ فرمود[۲] استغاثۂ اینان مسلّم است
پاداشِ ارتکابِ شہادت جہنّم است ۷۲۰

[۱] جامۂ کاغذی کردن علامتِ دادخواہی است ۱۲
[۲] فاعلِ این اظہار ونم تعالیٰ شانہ ۱۲

مردیکہ حکم داد بقتلش جہنمی است

آنکس کہ لب کشاد بقتلش جہنمی است

لعنت بر و کہ شد بہ ہوس میرِ لشکرے

آں زادۂ زیاد بقتلش جہنمی است

شد امتثالِ حکمِ یزیدِ لعیں گناہ

گو کرد انقیاد بقتلش جہنمی است

جلادِ بیگناہ دریں جا گناہگار

آں شمرِ بدنژاد بقتلش جہنمی است

خلدِ بریں جزائے غم و ماتمِ حسین

آنکس کہ گشت شاد بقتلش جہنمی است

۱۲۱	ہر شعلۂ زنارِ جہنم لباسِ او	۷۲۶
	فتوائے او ز مصحف و ایں اقتباسِ او[ع]	

ع اقتباس بالکسر آتش گرفتن و باصطلاحِ اہلِ علمِ بدیع آنست کہ از قرآن یا حدیث در عبارت آوردن بے اشارت ۱۲

دستِ لعین جاہلِ خنجر بریدہ باد
وز خنجرِ خودش جگرِ او دریدہ باد

مردے کہ حکم داد بقتلِ امامِ دیں
یارب زبانِ جور زکامش کشیدہ باد

چشمے کہ در غم والمش قطرہ نریخت
زاں چشم۔ دیدہ اش چو سرشکے چکیدہ باد

آں دل کہ بیقرار نشد در غمِ حسینؑ
از شدتِ مصیبتِ عالم طپیدہ باد

حرفے نزد ہر آنکہ بہمدردی امام
یک حرف از دلش بلبش نارسیدہ باد

۱۲۲ یارب بگوشِ من مرساں حرفِ قائلے ۷۳۲
کورا بسینہ نیست بدردِ کسے دلے

قعرِ جہنمے کہ در آنجا سزاے تُست
ایں قعر در خورِ عملِ ناسزاے تُست

پاداشِ بندِ عابدِ غمگین امامِ ما
طوقے بگردنِ تو سلاسل بپاے تُست

دریاب صد عقوبتِ پنہاں کہ مے کشی
تعزیرِ مکر و کید و فریب و دغاے تُست

لعنت بنامِ تُست براوراقِ روزگار
اینہم یکے ز جملہ مکافات ہاے تُست

آگاہ شو ز کیفرِ کردارِ خود یزید
ایں انتقام لائقِ جور و جفاے تُست

۱۲۳	اے ابنِ سعد لشکریانِ لعینِ تو واصل بدوزخند و زآتش معینِ تو	۷۳۸

نامے ز ابنِ سعد کنوں در جہاں نماند
چشمش نجاک رفت وز جورش نشاں بجاند

ابنِ زیاد دولتِ دیں را بباد داد
بنگر کہ او نماند و نشانے ازاں بماند

سردارِ او نماند و لا در جہاں ولیک (یزید)
ز اعمالِ او بذکرِ ستم داستاں بماند

افکارِ ما کہ مرثیۂ کُشتگانِ اوست
از یادگارِ فکرتِ ما بر زباں بماند

در اصفہاں نماند و طفیلِ شہِ دکن
ذوقِ زبانِ فُرس بہ ہندوستاں بماند

۱۲۴ صد داستانِ نصفتِ شہ بر زبانِ ماست
فرمانروائے ملکِ سُخن قدردانِ ماست ۱۳۴۷

گوئیم مشکلست و نگوئیم مشکلست
طومار ہائے دفترِ تاریخ در دل است

آیا نبود قوم عرب حامیِ حسین
با آنکہ قوتش بہ وفورِ قبائل است

روشن بغاوتیست ز دینِ محمدی
سبطِ نبی بہ ابنِ مُثبت جدش مقابل است

تعدادِ دشمنان ز حسابِ عدد برون
افرادِ دوستاں بشمارِ اناملِ است

اسلام شام فتنہ گرے را چرا نگشت
چوں داندش کہ دعوی مردود باطل است

۱۲۵ ناگفتہ بہ کہ کس ز جفایش خبر نداشت ۷۵۰
کیں واقعاتِ غم بہ دلِ او اثر نداشت

هفتاد و چار یارِ نجیبِ امامِ دیں
با بیست دو ہزار اتن آں لشکرِ لعیں

ہر یک ازاں شہیدِ جفا داخلِ بہشت
صدہا ازیں نشیت واصلِ دارِ جہنمیں

از مومنینِ کوفه که مہمانِ شانِ امام
ہر یک بشہرِ خود زرِ شہادت به دلِ یقیں

داند خدا چه بود دریں حکمتے نہاں
پرخاشِ ملحدین و تغافل ز مومنیں

تقدیر۔ درخفاست ازیں جنگ و غفلتے
تدبیر۔ برملاست ز افعالِ آں و ایں

۱۲۶	اشرار۔ ذمه دارِ ہمه یورش و ستم احرار شرمسارِ تغافل برنج و غم	۷۵۶

از شامیان ز جور و جفا کس خبر نشد
وز کوفیان ز عہد و وفا کس خبر نشد

کنز علوم دستِ جفا کار شد بباد
زانان ز زمرۂ عُلما کس خبر نشد

مہمانِ دودمانِ شرافت بدستِ جور
حیف از قبائلِ نُجبا کس خبر نشد

ابنِ امیر را کہ یزیدِ لعین کُشت
آہ از جماعتِ اُمرا کس خبر نشد

زیں واقعات ہیچ ندانم چہ ماجراست
ایں جورہا چگونہ چرا کس خبر نشد

۱۲۷	یاران خبر شوید ازیں قتلِ شرمناک اے کوفیان امامِ ہمام است تن بخاک	۷۶۲

اے کوفیان منکرِ بیعت ستم ستم
وے داعیانِ خوان عداوت ستم ستم
اے ناقصانِ عہدِ حمایت فغاں فغاں
وے منکرانِ قولِ اعانت ستم ستم
اے مسلمانِ تابعِ سنّت ز اہلِ شام
وے مومنانِ حامیِ ملّت ستم ستم
اے نامیانِ جوشِ شرافت بپائے تخت
وے حاملانِ تیغِ شجاعت ستم ستم
اے فوجیانِ تختِ حکومت جفا جفا
وے افسرانِ فوج شقاوت ستم ستم

۱۲۸ زیں جملہ کس معینِ شہِ کربلا نہ شد ۷۶۸
گوئید بر بلا چہ گذشت و چرا نہ شد

واحسرتا کہ کس پئے امداد بر نخاست

از کوفیان کہ بہ سفیرِ بہیا د بر نخاست

واحسرتا کہ رو بہ قضا بود میزبان

داند خدائے پاک چہ افتاد بر نخاست

واحسرتا کہ کس (بزبانِ سفیرِ مقدمے)

از بہرِ میہمان بہ دلِ شاد بر نخاست

واحسرتا یکے ز شجاعانِ کوفیاں

با تیغِ خود بزورِ خداداد بر نخاست

واحسرتا چہ شد کہ بامدادِ میہماں

ہر فردِ قوم با ہمہ اولاد بر نخاست

۱۲۹	ہے ہے کہ سرد مہریِ ایں قومِ نامدار اسلام را بگرمیِ دل گرد شرمسار	۷۷۴

ہمدردِ او بمملکتِ شام کس نبود
فریاد از زمانہ کہ فریاد رس نبود
سبطِ رسول را بحصولِ خلافتے
یک ذرّہ از حکومتِ دنیا ہوس نبود
اعیانِ سلطنت ہمہ فرمانبرِ یزید
پاکانِ عہد را بعمل دسترس نبود
ہے ہے بکوفہ مونس و غمخوارِ شاہِ دین
کس از قبائلِ شرفا یک نفس نبود
آوارہ شد قبائلِ جاہل بدشتِ شام
گم کردہ راہ را خبرِ پیش و پس نبود

۱۳۰	آبادیِ عرب ہمہ در حکمِ فاسقے	۸۰ ـ
	بربادیِ عرب ز جفائے منافقے	

آیا حمیّتے دلِ قومِ عرب نداشت
آیا ز جوششِ خونِ بہ دلِ خود غضب نداشت
آیا ندید کس حرمِ پاک بے حجاب
آیا کسے لیاقتِ حفظِ ادب نداشت
آیا نبود اہلِ حرم مبتلائے غم
آیا یزید محفلِ عیش و طرب نداشت
چوں واقعاتِ جور و ستم بود چشمدید
آیا مبارزے بہ دلِ خود تعب نداشت
دانم کہ جملہ داشت ولے ہر دلے بہ جُبن
خوفِ یزید داشت مگر خوفِ رب نداشت

۱۳۱	پروائے جانِ بیکسے وا کسے نکرد ہے ہے ولے نبود کہ دنیا ہوس نکرد	۷۸۶

چوں ایں خبر رسید بقومِ عرب چہ کرد	
	اشرار را چو دید بعیش و طرب چہ کرد
تا کارواں بدارِ حکومت رجوع ساخت	
	بر نیزہ یافت چوں سرِ آں خشک لب چہ کرد
آیا ندید اہلِ حرم را بہ ذلّتے	
	دانم کہ دید۔ باز بر رنج و تعب چہ کرد
چوں یافت دینِ پاک بدستِ ستمگراں	
	آں قومِ نامدارِ مسلماں لقب چہ کرد
با اہلِ بیت بے ادبی ہاے اہلِ جور	
	چوں بود چشم دید بپاسِ ادب چہ کرد

۱۳۲ دانم کہ خوف و بیم۔ نہاں بود در ضمیر
گیرد خداے پاک بمیدانِ دار و گیر ۷۹۲

ہر یک ز کوفیان نشست از ین قصہ شرمسار
کو بر نخاست بر مددِ شاہِ نامدار

با آنکہ بود فرض ز خیلِ مجاہدین
از کوفہ کس نبود بمیدانِ کارزار

واحسرتا کہ بعدِ شہادت کسے ز شام
نگرفت انتقام ز عیارِ نابکار

کس بر خلافتِ پسرِ شہ نکرد جہد
با آنکہ بود قوتِ این قوم بے شمار

القصہ ہر یکے ز محبانِ اہلِ بیت
تا این زمان ز رنجِ شہید است بیقرار

۱۳۳ تشریحِ واقعات ازین بیش مشکل است
کلکم ولا ز ریشۂ غم تیر در دل است ۷۹۸

قومے کہ برنخاست بیاریِ ز پا فتد
قومے کہ پا نداشت[1] بدستِ جفا فتد
کس با حرم بلطفِ زباں ہم مدد نکرد
یارب زبانِ ہیچو کسے از صدا فتد
لعنت بدزدِ راہ کہ از دستِ جورِ او
ابنِ علی بمعرکۂ کربلا فتد[2]
سبطِ رسول را کہ بجور و ستم کشت
آں لشکرِ مرید بقہرِ خدا فتد
با ظالمے کہ آلِ نبی را شہید کرد
در روزِ رستخیز ندانم چہا فتد

۱۳۴
رحمت بجانِ حُر کہ بمیدانِ کارزار
تائب شد و بیاریِ سبطِ نبی نثار
۸۰۴

[1] پا داشتن استقامت داشتن ۱۲
[2] افتادن بمعنی غارت شدن بدستِ دزداں ۱۲

کاش آنزماں بعہدۂ جلّاد بودمے
تا اے لعین بقتلِ تو دل شاد بودمے

ایکاش میرِ لشکرِ تو بودمے یزید
سرکوبِ جملہ لشکرِ بیداد بودمے

گر بودمے ز لشکرِ یانت بن زیاد
بر سینہ ات بخنجرِ فولاد بودمے

ور بودمے بر آب نگہبان بمنعِ آب
با اہلِ بیت طایعِ ارشاد بودمے

ار بودمے بہ بندگیِ دشمنانِ دین
مولاے من بحبِّ تو آزاد بودمے

۱۳۵ هیہات آرزوے دلم در دلم بماند
احسانِ جوشِ دل کہ فغانم بلب رساند ۸۱۰

رحمت بجانِ پاکِ شہیدانِ نامدار
لعنت بمشتِ خاکِ مریدانِ کردگار

انعامِ مغفرت بمُعینانِ شاہِ دیں
آلامِ عاقبت بہ لعینانِ نابکار

در سیرِ جنّت اند مُحبّانِ نیکذات
باطوقِ لعنت اند عدوّانِ بدشعار

یارانِ ایں شہید انیسانِ پاکباز
در لشکرِ یزید۔ جلیسانِ بادہ خوار

در ماتمِ امام۔ غلامانِ اہلِ بیت
وز جورِ شادکام حریفانِ کارزار

۱۳۶	آناں بجاں نثاری سالارِ خود۔ شہید	۸۱۶
	ایناں بذوقِ یاری سردارِ خود یزید	

تن زن ولا کہ اشکِ رواں سیلِ آب شد
کافیست ایں کہ خانۂ ظالم خراب شد
تن زن ولا کہ از اثرِ نالہ ہاے گرم
دلہاے سختِ سنگدلاں آب آب شد
تن زن ولا کہ تیرِ فغانت جگر شگافت
ہر اشکِ ترِ چشمِ جہاں خونِ ناب شد
تن زن ولا کہ سوزِ تو زد آتشے بہ دل
دلہاے عالمے بحرارت کباب شد
تن زن ولا کلامِ تو پاشد نمک بزخم
بنگر کہ تازہ۔ زخمِ دلِ بوتراب شد

۱۳۷	دم درکش اے ولا کہ فغانت زحد گذشت بر روے ما زمانۂ ہر نیک و بد گذشت	۸۲۲

این کار از تو آمد و مردان چنین کنند	کار آگہان بکارِ تو صد آفرین کنند
شد رتبہ ات باہلِ سخن نقشِ دل ولا	اربابِ فکر نامِ تو نقشِ نگیں کنند
آرے زہر فغانت فغانی رسد بیاد	بر نالہ ات خیالِ کلامِ حزیں کنند
تا بستۂ مطالبِ خود را دریں زمیں	فریاد و نالہ جبّہ بزیرِ زمیں کنند
تیرِ غمِ تو ما میاں را ابر ذرّہ جاں	تا در حقیقت دعا بہ دمِ واپسیں کنند

۱۳۸ میرِ معزّ کہ بر سخنت آفریں کند
نامت ولا برتبہ نقشِ نگیں کند ۸۲۸

۱؎ بتشدید یا بتخفیف ۱۲
ع این مصرع بقول بعضی از مرزا محمد است و بقول بعضی از مستوفیان است والله اعلم ۱۲

عاشور از مجالسِ غم یادگارِ اوست
هر مجلسے ز رنج و الم یادگارِ اوست

عبّاسِ نامدار علمدارِ شاہِ دین است
بر منبرے نشانِ علم یادگارِ اوست

عاشور خانہ ہائے عجم در غمِ امام
از ذکرِ واقعاتِ ستم یادگارِ اوست

وز واقعاتِ جور و جفا بہرِ ذاکرین
ایں داستانِ محسنِ رقم یادگارِ اوست

اشعارِ من بہ دردِ مطالب نشانِ غم
افکارِ من بزورِ قلم یادگارِ اوست

۱۳۹ مقبولِ خاص و عام شود ایں کلامِ من
تمغائے (یادگارِ شہادت) بنامِ من ۸۳۴

بنیادِ اختلاف ز تاریخ عالم است
این اختلافِ ما و شما در خورِ غم است

یاران مورخین فریقین۔ ذمّہ وار
ہر یک بہ دل ز مطلب تاریخ برہم است

در راے ہر یکے بتأمل دلیلِ او
از دیگرے بہ قوّتِ تاریخ محکم است

واحسرتا ہمیں روشِ ما بہ اختلاف
وجہ عداوت و غضب و خشمِ باہم است

آوخ ز صد کتاب بر اوراقِ روزگار
شیرازۂ مذاہبِ اسلام درہم است

۱۴۰ ہے ہے ز اختلافِ فروعاتِ مذہبی
صد فرقہ ہا بجنگ ز یک امّتِ نبی ۸۴۰

یاران ما ز ضعفِ شریعت حذر کُنیم
رحمے بحالِ بیکسیِ یکدگر کُنیم

اے مومنانِ اُمّتِ پیغمبرِ خدا
با اِتّفاق زندگیِ خود بسر کُنیم

داریم در سوانحِ تاریخ اِختلاف
بر احتیاطِ خود بہ تامّل نظر کُنیم

اے سُنّیان کلامِ دل آزارِ دوستاں
گر ناگوارِ ماست ازاں درگذر کُنیم

در سینہ جا دہیم بشوقِ اتّفاق را
از دل نفاق را بہ تعدّی بدر کُنیم

۱۴۱	آں اختلافِ مطلبِ تاریخ۔ در کتاب از اتّفاقِ ما و شما باد نقشِ آب	۸۴۶

یاران خبر شوید که در عرصهٔ جہاں
از اختلافِ ما و شما نفعِ کافراں
زیں واقعاتِ رنج۔ دلِ ہر دو بیقرار
بینیم بر لبِ ہمگاں نالہ و فغاں
مائیم جاں نثارِ شہیدانِ نامدار
مائیم دلفگار زِ فگارانِ خستہ جاں
در مجلسیکه چوں دل و جانند آن و ایں
بیخود بماتمند حزینانِ ایں و آں
آناں بدرد۔ اشک بچشمند و غم به دل
ایناں ہر رنج۔ نالہ و فریاد بر زباں

۱۴۲ ترسیم زاختلافِ روایاتِ آں و ایں ۸۵۲
دور از نظر که رخنه بیفتد به کاخِ دیں

یاران گناه نیست صواب است اتّفاق
نی راحتی در آن که عذاب است در نفاق

در هر عمل به یاری و امدادِ یکدگر
بندیم بر میان ز خلوصِ دلی نطاق

از یک دلیِ ما و شما دشمنانِ دین
باشند نامراد ز رقابوی افتراق

سازیم اتّفاق و نسازیم با خلاف
باشیم در جهانِ محبّت بصدوفاق

آری به یمنِ پاکِ همیں داستانِ غنم
آمد به دستِ ما سبق از حسنِ اتّفاق

۱۴۳ یکدل اگر دو دل بشود کوه بشکند
این اتّفاق حملهٔ انبوه بشکند ۸۵۸

یاران بہ اختلافِ فریقین مومنین
بر کارِ خویش دشمنِ دین است در کمین

آثارِ اختلاف کند فتنہ ہا بلند
زین فتنہ ہاست کسرِ نمایان بہ شانِ دین

فریادِ من ز مجتہدانِ امامت است
گوشے کنند باز برین نالہ حزین

اے عالمانِ ما کہ ندارید دردِ دل
دارید بر مرادِ دلے چشمِ دوربین

یارب طفیلِ شاہِ شہیدانِ کربلا
توفیقِ خیر بخش بہ دلہائے آن و این

۱۴۴ آہنگِ دردمند شود ہر دو را پسند
گویند گز دو دست صدا می شود بلند ۸۶۴

ترکان سریرِ حضرتِ سلطان ازانِ ماست

خانان امیرِ دولتِ افغان ازانِ ماست

از ماست تاجدارِ بخارا، خدیوِ مصر

فرسانِ جلالتِ شہِ ایران ازانِ ماست

از ماست زنگ و یثرب و بطحا و ملکِ شام

شیخانِ سیادتِ عربستان ازانِ ماست

تا حبش معینِ ملتِ دینِ محمدی

یاران بہ ہند آصفِ دوران ازانِ ماست

مردے کہ او خلیفۂ دینِ محمدی است

سرتاجِ خسروانِ مسلمان ازانِ ماست

۱۴۵ از اتفاقِ این ہمہ یارانِ دینِ ما
تا بدمدانم سیرِ دینِ متینِ ما ۸۷۰

این جمع جمع اجمع است [illegible]
[illegible]
فارسی [illegible]
و در زبان معاصران
عجب است ۱۲

از ناکسانِ قوم بقومے اثر مباد
قومے ز مُصلحانِ ملل بےخبر مباد

خواہیم رہبرے کہ رساند بمنزلے
گم کردہ راہ را برہِ ما گذر مباد

یک حرفِ دل شکن نہ برارد زبانِ ما
یارب درونِ سینہ دلِ کینہ ور مباد

از شیعیانِ آل و مُحبّانِ چار یار
کس در جہاں بدشمنیِ یکدگر مباد

یارب باتّفاقِ فریقینِ مومناں
در گوشِ دلِ فغانِ ولا بے اثر مباد

۱۴۶	یارب بختمِ مرثیہ مادعائے ما پیدا کند اثر ز خلوصِ ولائے ما	۸۷۶

یارب نگاهِ اهلِ هُنر را نگاه دار
وز چشم زخم اهلِ نظر را نگاه دار

چشمے[1] نیار د آب الٰهی طفیلِ اشک
از چشم آب - دیدهٔ تر را نگاه دار

یارب ز دستبُرد همه دشمنانِ دیں
دارائی شریعتِ غرّا نگاه دار

اے ملّت آشنا دلِ ما را ز حرفِ رنج
(ما از تعصّب میم مبرّا) نگاه دار

اے دل با تبّاعِ حدیثِ رسولِ ما
مضمونِ پاکِ حُکمِ خبر را نگاه دار

۱۴۷ از علمِ حق مدینهٔ نبی بابِ او علی است[2]
فضلِ اهل به دارِ علم ز اصحابِ او علی است ۸۸۴

[1] آب آوردن چشم
[2] انا مدینة العلم و علی بابها ۱۲

اے دلِ غُلامِ شاہِ جہاں باش و شاہ باش
پیوستہ در حمایتِ لطفِ آلہ باش
آں را کہ دوستیِ علی نیست کافر است
گو زاہدِ زمانہ و گو شیخ راہ باش
امروز زندہ ام بہ ولاے تو یا علی
فردا بروحِ پاکِ اماماں گواہ باش
قبرِ امامِ ہشتمِ سلطانِ دیں رضا
از جاں بوس و بر درِ آں بارگاہ باش
حافظ طریقِ بندگیِ شاہ پیشہ کُن
وانگاہ در طریق چو مردان راہ باش

۱۴۸ از خواجہ ایں غزل بہ ثبوتِ ولاے ماست
گوئی کہ فکرِ اوست ولے از براے ماست ۸۸۸

(بیت ۱) ہر چند پیر و خستہ دل و ناتواں شدم

(بیت ۲) چوں خواجۂ عجم - بہ تولّا جواں شدم

(بیت ۳) شکرِ خدا کہ ہر چہ طلب کردم از خدا

(بیت ۴) چوں خواجۂ عجم بہ ولا (محبت) کامراں شدم

(بیت ۵) زانَدم کہ خواندم از غزلِ حافظے سبق

(بیت ۶) در مکتبِ کلام چنیں نکتہ داں شدم

(بیت ۷) زانروز بر دلم درِ جنّت گشادہ شد

(بیت ۸) کز بندِ غم چو خواجہ (فغاں بر زباں) شدم

(بیت ۹) تضمینِ فکرِ خواجہ ہنوزم وسیلہ ایست

(بیت ۱۰) ہر چند اینچنیں شدم و آنچناں شدم

۱۴۹ با ایں بہ کار و بارِ جہاں فتنہ بر سر است،
دشمن اگر قویست نگہباں قوی تر است ۸۹۴

مصرع اول و سوم و بیت ششم و ہفتم و ہشتم مال خواجہ شیراز است کہ تضمینش کردہ ام ۱۲

بزار تشویش بعضی ملک از مصلحت تبرا ندار اسم منقول

از مونسان خلافِ تبرّا منم ولا
وز حرفِ دلخراشِ مُبرّا منم ولا

با (باوجود) حُبِّ پنجتن بہ (بوجہ) تولّائے چار یار
در خیلِ مونسانِ مُتبرّا منم ولا

از پیروانِ مذہبِ مقبولِ شافعی
دلدادۂ شریعتِ غرّا منم ولا

خواہم ز فرقہ ہائے جہاں صُلح و آشتی
(انگندہ تیغ و تیر و تبر را) منم ولا

جُز بے تعصّبے نکُند قدرِ ایں کلام
(بر دل نوشتہ حکمِ خبر را) منم ولا

۱۵۰ چوں خواجہ ام بحکمِ خبر عالمے منم
با دوستاں تلطّف و با دشمناں کرم ۹۰۰

ای محتشم کلامِ تو مقبولِ خاص و عام
من هم به داستانِ غمی دارم احتشام

تو در بلادِ فُرس سخنگوی نامدار
من در سوادِ هند مگر شاعرم بنام

تو در قلمروِ سخنی خسروِ شهیر
من در ممالکِ دکنم ناظمِ کلام

این یُمنِ اتّباعِ تو باشد که در جهان
کاشانیان برند کلامم باحترام

فرمانروای تُست سُخن فهمِ محتشم
فرماندهِ ولاست سخنگوی والسلام

۱۵۱ عثمانِ من غنی و به دولت خلیفه‌ای
مولای او علی و کلامش صحیفه‌ای ۹۰۶

فرمانروای سلطنت آصفیه نظام الملک آصفجاه سابع نواب میر فتح جنگ نظام الدوله
اشاره به میر عثمان علیخان بهادر سلمه

قطعۂ تاریخ طبع از سخنور باکمال مولوی حکیم عاشق حسین صاحب ابوالعلائی

ہاتف تخلص منصبدار سرکار عالی

آں خسرو شہید شہیدان کربلا — در خاک و خوں فتادہ سر خاکدان غم
آہم صدائے غم برساند بگوش ہوش — چشم دریچہ ایست دل من مکان غم
قلب و جگر بآتش غم سوخت آنچناں — ذوقے دہد کباب دل من بخوان غم
کس در غم حسین نفہمد زبان من — در گوش خلق نالۂ من ترجمان غم
غمگیں دلم ز غرۂ چشم بروں فتاد — ناگہ بگوش خورد چو ایں داستان غم
صل علیٰ چہ منتخب فکرت ولا است — ایں نامہ بر جریدۂ عالم نشان غم
ہر آہ اوست زلزلہ انداز در زمیں — ہر نالۂ ولا بہ علو آسمان غم
ہر شعر اوست نالۂ غم بر لب حزیں — ہر مصرعش بحق فغانی فغان غم
ہاتف سنان مصرع فکرت ز اہل درد — می گیرد از جراحت دل امتحان غم
عیسیٰ ز سال عیسویم اشک خوں گریست — آید صدائے آہ و بکا ز آسمان غم
سال تو ہاتفا بہ دل عاشق حسین — نوک سناں ۔ کلام ولا داستان غم
۲۱ ۱۹ ۶

عزیز حک

اعلان

اگرچہ اس کتاب کی رجسٹری حسب قانون رجسٹری ہو چکی ہے
اور حقوق تصنیف محفوظ ہیں۔ لیکن جو صاحب مطبع
اس کے چھاپنے کا قصد فرمائیں اور مجھ سے
مراسلت کریں میں اُن کو بغیر کسی معاوضہ کے
چھاپنے کی تحریری اجازت دونگا۔ اگرچہ میں نے
مطبوعہ کل نسخے بدون قیمت ہدیہ ناظرین کئے ہیں
لیکن اہل مطبع کو جو میری اجازت سے طبع کریں
یہ اختیار ہوگا کہ اگر وہ چاہیں تو اپنے مصارف
طبع کے لحاظ سے اس کی قیمت مقرر کریں فقط

عزیز جنگ

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران